

ISSN 2311-4509 (print)
ISSN 2311-4517 (online)
ISSN 2311-4517 (online)

Науковий огляд

Научное обозрение   Scientific review
Przegląd naukowy

№ 4(84)

Київ 2022

НАУКОВИЙ ОГЛЯД

SCIENTIFIC REVIEW

№ 4(84), 2022

№ 4(84), 2022

ЗАСНОВАНО У 2013 РОЦІ

WAS FOUNDED IN 2013

ВИХІД З ДРУКУ: ДЕСЯТЬ РАЗІВ НА РІК

IT IS ISSUED TEN TIMES A YEAR

СВІДОЦТВО ПРО ДЕРЖАВНУ РЕЄСТРАЦІЮ
СЕРІЯ КВ № 20878-10678P

CERTIFICATE OF STATE
REGISTRATION
KB № 20878-10678P

Засновники

Founder

Центр міжнародного наукового співробітництва «ТК Меганом»;
Люблінський технологічний університет (Люблін, Польща)
кафедра економічної теорії Львівської комерційної академії;
кафедра суспільно-політичних наук
Вінницького національного технічного університету;
кафедра філософських та соціальних наук
Чернівецького торговельно-економічного інституту Київського Національного торговельно-економічного університету;
Інститут наукового прогнозування (м. Київ);
Інститут реклами (м. Київ);

Center for International Scientific Cooperation "TK Meganom";
Lublin University of Technology, Lublin (Poland)
Department of Economics, Lviv Academy of Commerce;
Department of social and political sciences, Vinnytsia National Technical University;
Department of Philosophy and Social Sciences Chernivtsi Trade and Economics Institute Kyiv National Trade and Economic University;
Institute of Scientific Forecasting (Kyiv);
Universities' Institute of Advertising (Kyiv);
NGO "Association "Analitikum" (Vinnytsia);
International Society for Human Rights (Ukrainian section);

Громадська організація "Асоціація "Аналітикум" (м. Вінниця);
Міжнародне товариство прав людини (Українська секція);

Електронна версія журналу
<http://www.naukajournal.org>

The electronic version
<http://www.naukajournal.org>

Редакційна колегія:

Економічні науки

- Барський Юрій Миколайович, доктор економічних наук, професор, Луцький Національний технічний університет;
- Швець Наталія Романівна, доктор економічних наук, професор, директор Інституту банківських технологій та бізнесу ДВНЗ "Університет банківської справи";
- Шевчук Андрій Васильович, доктор економічних наук, професор, Нововолинський навчально-науковий інститут економіки та менеджменту Тернопільського національного економічного університету;

- Вдовенко Наталія Михайлівна, доктор економічних наук, доцент, в. о. завідувача кафедри глобальної економіки, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ;
- Загорна Тетяна Олегівна, доктор економічних наук, професор;
- Коваль Л. М. кандидат економічних наук, доцент, Хмельницький кооперативний торговельно- економічного інститут;

Медичні науки

- Бочаров Василь Андрійович, доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри фармацевтичних і косметологічних технологій, Одеський медичний інститут Міжнародного гуманітарного університету;
- Пекліна Галина Петрівна, доктор медичних наук, професор, Одеський медичний інститут Міжнародного гуманітарного університету;
- Бочарова Вероніка Володимирівна, кандидат медичних наук, Одеський національний медичний університет;
- Лебедюк Михайло Миколайович, доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри дерматології та венерології, Одеський національний медичний університет;
- Куц Лариса Вікторівна, доктор медичних наук, доцент, завідувач курсом дерматовенерології, клінічної імунології, алергології, Медичний інститут Сумського державного університету;

Технічні науки

- Вальдемар Вуйцик, доктор технічних наук, професор, Люблінський технологічний університет;
- Барановський Віктор Миколайович, доктор технічних наук, професор, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя;
- Гого Володимир Бейлович, доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри Природничих наук, Донецький національний технічний університет;
- Alatoon Mohammad Fayiz Ahmad, доктор технических наук;

Політичні науки

- Корнієнко Валерій Олександрович, академік Української академії політичних наук, президент Асоціації "Аналітикум", доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри суспільно - політичних наук Вінницького національного технічного університету;
- Денисюк С. Г., доктор політичних наук, кафедра суспільно - політичних наук Вінницького національного технічного університету;
- Ткач Олег Іванович, доктор політичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка;
- Докаш О. Ю., кандидат політичних наук, доцент, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;

Історичні науки

- Ореховський В. О., доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри філософських і соціальних наук Чернівецького торговельно - економічного інституту Київського Національного торговельно - економічного університету;
- Коцур Надія Іванівна, доктор історичних наук, професор, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», академік Міжнародної академії безпеки життєдіяльності;

- Юрій М. Ф., доктор історичних наук, професор, академік АН України, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;
- Циганенко Лілія Федорівна, доктор історичних наук, професор, Ізмаїльський державний гуманітарний університет, декан факультету української філології та історії, завідувач кафедри всесвітньої історії;
- Робак Ігор Юрійович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри суспільних наук, Харківський національний медичний університет;
- Нікітенко Костянтин Вікторович, доктор історичних наук, завідувач кафедрою менеджменту мистецтва, Львівська національна академія мистецтв;
- Дацків Ігор Богданович, доктор історичних наук, професор, Тернопільський національний економічний університет;
- Безаров О. Т., кандидат історичних наук, доцент, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;

Філософські науки

- Alatoon Mohammad Fayiz Ahmad, доктор філософських наук;
- Чікарькова М. Ю., доктор філософських наук, професор, кандидат філологічних наук, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича;
- Андрієнко Олена Володимирівна, доктор філософських наук, професор, Донецький національний університет, доцент кафедри філософії;
- Дулин Петро Георгійович, доктор філософських наук, Миколаївський національний університет ім. В. Сухомлинського, завідувач кафедри філософії;

Правові науки

- Криницький Ігор Євгенович, доктор юридичних наук, професор, завідувач науково - дослідної лабораторії № 1, Науково-дослідний інститут фінансового права;
- Гумін Олексій Михайлович, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри Кримінального права і процесу Навчально-наукового інституту права та психології Національного Університету «Львівська Політехніка»;
- Биков А. Н., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, вчений секретар Інституту законодавства Верховної Ради України;

Педагогічні науки

- Бельмаз Ярослава Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземної філології, "Харківська гуманітарно-педагогічна академія" Харківської обласної ради;
- Власенко Катерина Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор, Донбаська державна машинобудівна академія;
- Пріма Раїса Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки;
- Кожевников Віктор Михайлович, доктор педагогічних наук, професор;
- Тарнопольський Олег Борисович, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри прикладної лінгвістики та методики навчання іноземних мов, Університет ім. Альфреда Нобеля;
- Полубоярина Ірина Іванівна, доктор педагогічних наук, доцент, Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського;
- Амурський Е. Е., кандидат педагогічних наук, директор Інституту наукового прогнозування, академік МАБЕТ;

- Антонович Є. А., кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри графічного дизайну і реклами Інституту реклами;

Психологічні науки

- Волженцева Ірина Вікторівна, доктор психологічних наук, професор, академік Української технологічної академії, університет Г. Сковороди в Переяславі;
- Симоненко Світлана Миколаївна, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології розвитку і соціальних комунікацій Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського;
- Мурат Еліоз, Ondokuz Mayis University, Yasar Dogu Faculty Of Sport;

Мистецтво та мистецтвознавство

- Станіславська Катерина Ігорівна, доктор мистецтвознавства, професор, Національна академія керівних кадрів культури та мистецтв;
- Сізова Олена Равільєвна, доктор мистецтвознавства, професор, Державна бюджетна освітня установа вищої освіти «Південно-Уральський державний університет мистецтв ім. П.І. Чайковського»;
- Прокопова Наталія Леонідівна, доктор культурології, доцент, декан факультету режисури і акторського мистецтва, Кемеровський державний інститут культури;
- Пучков Андрій Олександрович, доктор мистецтвознавства, професор, Київський університет імені Бориса Грінченка;
- Круль Петро Франкович, доктор мистецтвознавства, професор, завідувач кафедри інструментально-виконавського мистецтва Інституту культури і мистецтв Прикарпатського університету ім.В.Стефаніка;
- Прищенко Світлана Валеріївна, доктор наук у галузі дизайну, професор кафедри графічного дизайну і реклами Інституту реклами, член Спілки дизайнерів України;
- Русудан Кварацхелія, доктор мистецтвознавства, Кавказький Міжнародний університет, Грузія;
- Куц Євген Вадимович, кандидат мистецтвознавства, Національна академія керівних кадрів культури та мистецтв;

Філологічні науки

- Абрамович Семен Дмитрович, доктор філологічних наук, професор, академік АН Вищої освіти України, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, завідувач кафедри слов'янської філології та загального мовознавства;
- Іваницька Наталія Борисівна, доктор філологічних наук, професор, Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ, завідувач кафедри сучасних європейських мов;
- Іліаді Олександр Іванович, доктор філологічних наук, професор, Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка;

Географічні науки

- Ільїн Леонід Володимирович, доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри туризму та готельного господарства Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Журнал зареєстровано в міжнародному каталозі періодичних видань
Ulrichsweb™ Global Serials Directory

Міжнародна індексація журналу:

CORE

WORLDCAT

BIELEFELD ACADEMIC SEARCH ENGINE

RESEARCHBIB

РИЦ SCIENCE INDEX
РОССИЙСКИЙ ИНДЕКС
НАУЧНОГО ЦИТИРОВАНИЯ
Science Index

OPEN ACADEMIC JOURNALS INDEX

CITEFACTOR

GOOGLE SCHOLAR

РОЗДІЛ І. ПИТАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ НАУК

DOI 10.26886/2311-4517.4(84)2022.1

УДК 339.7

АНАЛІЗ СУТНОСТІ І ОЦІНКА МІЖНАРОДНИХ ФІНАНСОВИХ ЦЕНТРІВ

Крістіна Лашкай, магістр

<https://orcid.org/0000-0001-5021-008X>

e-mail: kristinalashkay98@gmail.com

Державний вищий начальний заклад «Ужгородський національний університет», Україна, Ужгород

В умовах економічної трансформації економічна політика кожної держави здійснюється з використанням валютних та фінансово-кредитних механізмів. Не можна не брати до уваги зв'язок цієї сфери з національною та міжнародною економікою, розвиток яких переплітається, що приводить до збільшення міжнародних потоків товарів і послуг. Актуальність теми статті полягає у визначенні поняття «міжнародні фінансові центри». Розкрито ознаки міжнародних фінансових центрів як ключового інституту глобального фінансового ринку. Проведена оцінка головних фінансових центрів, що розташовані у розвинених країнах світу.

Ключові слова: глобалізація, фінансовий центр, світовий фінансовий ринок, фінансові потоки, фінансовий капітал.

Kristina Lashkay, Analysis of the essence and evaluation of international financial centers / Uzhgorod National University, Ukraine, Uzhgorod

In the context of economic transformation, the economic policy of each state is carried out using currency, financial and credit mechanisms. It is

impossible not to take into account the connection of this sphere with the national and international economies, the development of which is intertwined, which leads to an increase in international flows of goods and services. The relevance of the topic of the article lies in the definition of the concept of "international financial centers". The signs of international financial centers as a key institution of the world financial market are revealed. Assessment of the main financial centers located in the developed countries of the world.

Key words: globalization, financial center, world financial market, financial flows, financial capital.

Вступ. Дослідження тенденцій сучасного розвитку світової фінансової системи зумовлено процесами у світовому господарстві і у його фінансовому секторі. Процеси інтеграції являються основними у фінансовій діяльності. Важливим аспектом є глобалізація, що характеризується формуванням більш зрілого порівняно з інтернаціоналізацією рівня міжнародних економічних зв'язків та інших форм і способів людського спілкування та співіснування.

В умовах постійного розширення та розвитку науково-технічних та зовнішньоторговельних факторів і зв'язків ускладнюється та постійно змінюється реалізація міжнародних валютно-фінансових та кредитних відносин. Дане становище передбачає вивчення світового досвіду особливостей функціонування світових фінансових центрів, ринків валют, кредитів, цінних паперів, золота.

Постановку проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сьогодні спостерігається тенденція тяжіння фінансового капіталу до міжнародних фінансових центрів. Фінансові потоки є індикатором стану кон'юнктури

фінансового сектору країни, який є орієнтиром для прийняття рішень урядами, ТНК, міжнародними менеджерами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Розкриттю сутності категорії «міжнародний фінансовий центр» присвячені праці таких вчених, як О. М. Мозговий, Т. Є. Оболенська, Т. В. Мусієць [1], Ліфанова М.І. [2], Кучеренко В.В. [3], Ухналь Н.М. [4], М. І. Макаренко [5], Шпак Л. О. [6].

Формулювання мети статті та завдань. Метою статті є дослідження категорії міжнародного фінансового центру та оцінка сучасного стану цієї сфери.

Виклад основного матеріалу статті. Шпак Л.О. дає наступне визначення «Світові фінансові центри – центри зосередження банків і спеціалізованих кредитно-фінансових інститутів, що здійснюють міжнародні валютні, кредитні та фінансові операції, операції з цінними паперами, золотом.»[6,с.52]

Ліфанова М.І. пише, що «фінансові центри є важливим фактором досягнення макроекономічної стабільності та достатку країни» [2,с.43]. Мозговий О.М. вважає, що «Міжнародний фінансовий центр - це місце зосередження банків, спеціалізованих кредитно-фінансових інституцій, що здійснюють міжнародні валютні, кредитні, фінансові операції, операції з цінними паперами та золотом. До найважливіших елементів існування міжнародного фінансового центру, якими має володіти країна, належать:

- стійка фінансова система та стабільна валюта;
- наявність інституцій, що забезпечують раціональне функціонування фінансових ринків;

- гнучка система фінансових інструментів, що забезпечують кредиторам та позичальникам різноманітність варіантів щодо затрат, ризиків, прибутків, строків, ліквідності та контролю;
- відповідна структура й достатні правові гарантії, які здатні викликати довіру в міжнародних позичальників та кредиторів;
- людський капітал, що вільно володіє спеціальними фінансовими знаннями, як результат систематичного навчання і перепідготовки;
- здатність спрямовувати іноземний капітал через активні, всеохопні й мобільні ринки, тобто існування комплексних ринків, як довгострокових, так і короткострокових, які надають позичальникам та інвесторам великі можливості;
- економічна свобода: фінансовий ринок не може існувати без свободи діяльності, споживання, накопичення та інвестування;
- найсучасніша технологія передавання інформації та засоби зв'язку, що дозволяють ефективно здійснювати безготівкові розрахунки та готівкові платежі.» [1]

Узагальнюючи думки багатьох вчених можемо визначити категорію «міжнародні фінансові центри» як місця зосередження банків, спеціалізованих кредитно-фінансових інституцій, що здійснюють міжнародні валютні, кредитні, фінансові операції, операції з цінними паперами та золотом.

Найважливішими міжнародними фінансовими центрами вважають Лондон, Нью-Йорк, Токіо. Лондон є найбільш відомим і давно вже існуючим міжнародним фінансовим центром. Його головна відмінність - це здатність до «виклику та відповіді» на будь-яку нову ситуацію і

фінансові інновації. Лондон є одним із найважливіших фінансових центрів світу завдяки:

- домінуючим позиціям на міжнародному євровалютному ринку;

розміру його валютного ринку (до 300—500 млрд дол. за добу оборот валюти);

- міжнародному лістингу цінних паперів;
- відмінній мережі зв'язку;
- спеціальним знанням його учасників.

Об'єднаним Королівством були прийняті певні засоби зміцнення позицій Лондона у світі у зв'язку зі зростаючою конкуренцією у Європі, особливо після введення євро. Лондон намагається зберегти свої переваги на уніфікованому європейському ринку над іншими континентальними центрами, такими як Париж, Франкфурт-на-Майні та Цюрих.

Міжнародними фінансовими центрами, розташованими в Європі, є також Франкфурт-на-Майні та Цюрих, які виборюють першість у Лондона за операціями із золотом, а також Люксембург, частка якого становить близько $\frac{1}{4}$ всіх євровалютних кредитів. Париж — також один із відоміших міжнародних фінансових центрів у Європі. [1, с.88]

Фінансові ринки США і міжнародні фінансові ринки пов'язують три найважливіших канали: фінансові інститути, транснаціональні корпорації, ринки цінних паперів. Впродовж останніх десятиліть ТНК і великі банки створили всесвітні виробничі, маркетингові, фінансові та сервісні мережі. Вони володіють динамічними можливостями зростання, оскільки здатні акумулювати величезні інвестиційні капітали для найважливіших

секторів національного і міжнародного фінансових ринків. Нью-Йорк в цьому сенсі є найважливішою операційною базою як для власне американських, так і для іноземних ТНК і банків.

Нью-Йорк вважається другим за розмірами міжнародним фінансовим центром. Цей американський фінансовий центр сформувався у період 1914 - 1945 рр. Розвиток національної економіки США зумовив його становлення. Розвиток фінансового центру відбувається під час піднесення економіка країни розташування центру. У США функціонують ще й інші фінансові центри в Чикаго, Сан-Франціско, Маямі. Таким чином, ринки грошей та капіталу США є найбільшими у світі завдяки величезному розміру економіки США, а також діяльності на них американських й іноземних кредитно-фінансових установ.

Завдяки «економічному диву», зростанню активного сальдо торговельного балансу і високому рівню приватних заощаджень, сильній єні та ефективним кредитно-фінансовим установам Токіо у 80-х роках ХХ ст. перетворився у конкурентоспроможний міжнародний фінансовий центр. Токіо – це нетто-експортер фінансових послуг (\$ 2,1 трлн дол.).

Фінансовий центр в Токіо став формуватися з часів Реставрації Мейдзі в 1868 р, коли японські правлячі кола розпочали інтенсивне запозичення у країн Західної Європи і США капіталу, технологій і виробничо-управлінського досвіду. У 1878 р була організована Токійська фондова біржа, але статус міжнародної вона отримала лише в 1960-1970-і рр., Коли Японія домоглася визнання в якості другої в світі промислової держави внаслідок "японського економічного дива". Остаточо Токійський міжнародний фінансовий центр сформувався в 1980-і рр., Коли Японія перетворилася на найбільшого власника іноземної валюти. Тоді ж країна остаточно здійснила лібералізацію ієни і

відкрила двері для вільного припливу іноземного капіталу, чого довго домогалися від неї партнери, особливо США.

Економічні труднощі 1990-х рр. в цілому не похитнули статусу Токіо як міжнародного фінансового центру, хоча і сповільнили його зростання в порівнянні з іншими центрами.

Тридцять друге видання Індексу глобальних фінансових центрів (GFCI 32) було спільно опубліковано Z/Yen та CDI 22 вересня 2022 року. GFCI 32 надає оцінку конкурентоспроможності та рейтинги для 119 фінансових центрів по всьому світу. GFCI служить цінним орієнтиром для осіб, які приймають політичні та інвестиційні рішення.

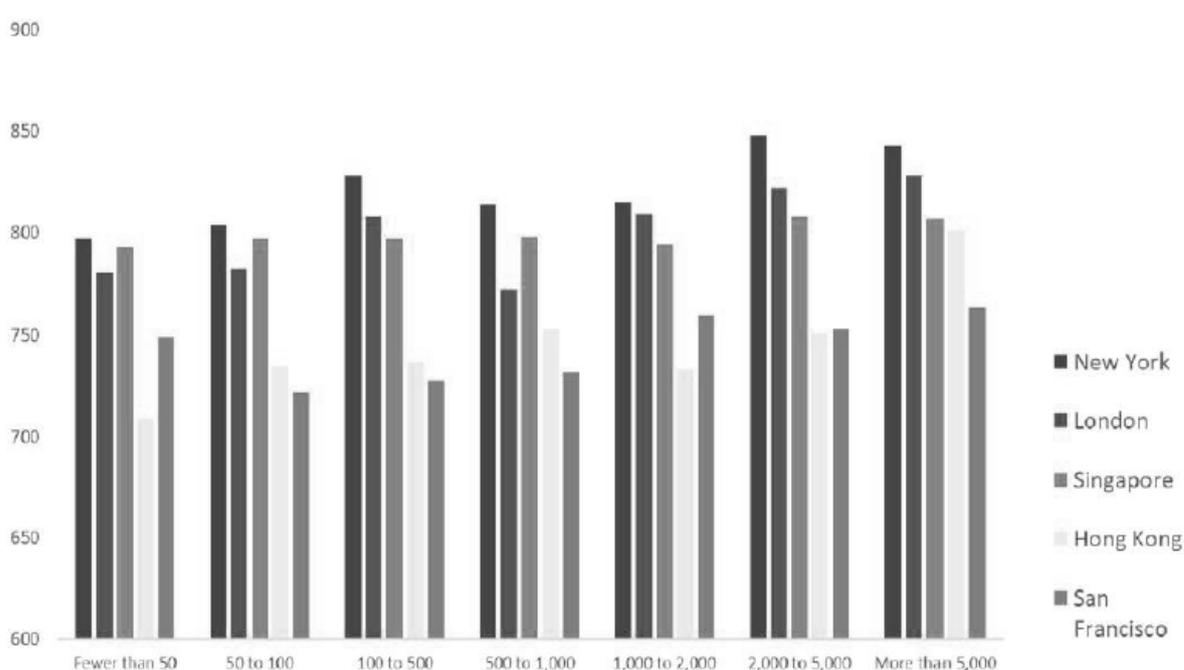
GFCI 32 був складений з використанням 151 інструментального фактора. Ці кількісні заходи надаються третіми сторонами, включаючи Світовий банк, Відділ розвідки Economist, ОЕСР та Організацію Об'єднаних Націй. Інструментальні фактори були об'єднані з 66 121 оцінкою фінансових центрів, наданими 11 038 респондентами онлайн-анкети GFCI.

Загалом середній рейтинг центрів в індексі покращився на 4,83% порівняно з GFCI 31, відновивши середні рейтинги, востаннє зафіксовані в GFCI 27 у березні 2020 року. Це говорить про те, що є довіра до самих фінансових центрів, навіть на тлі російсько-українського конфлікту, економічної та енергетичної нестабільності, інфляційного тиску.

Нью-Йорк лідирує за індексом, а Лондон на другому місці, випереджаючи на третьому місці Сінгапур, який обігнав Гонконг на четвертій позиції. Париж повернувся до першої десятки в індексі, замінивши Токіо, який опустився на 16-е місце, можливо, що відображає порівняно повільне відновлення споживачів після пандемії Covid-19. Лондон продовжує лідирувати в західноєвропейському регіоні, і піднявся

в рейтингах на 5 пунктів. Інші провідні західноєвропейські центри також отримали перемогу в рейтингах. Показники в центрах Азіатсько-Тихоокеанського регіону були збалансованими: половина з цих центрів зберігала або покращувала свій рейтинг, а половина опускалася в рейтингу.[7].

На рисунку 1 представлено середні оцінки за розміром організації респондентів (кількість працівників)

Рис.1. GFCI 32 Середні оцінки за розміром організації респондентів (кількість працівників) [7]

Ми проаналізували, як респонденти сприймають провідні центри в індексі організації різного розміру. Серед п'яти найкращих центрів Нью-Йорк лідирує за респондентами з організації будь-якого розміру. Лондон посідає друге місце в чотирьох групах, а Сінгапур – друге місце в трьох інших групах, у тому числі в групах для найменших фірм.

Висновки.

Міжнародні фінансові центри поступово трансформуються на організаційно-управлінські та інформаційно-аналітичні комплекси, які володіють значним фінансовим потенціалом, привертають інвестиційні ресурси в країну, в якій вони розташовані, і роблять її економіку більш конкурентоспроможною, впливають на стан валюти країни перебування і збільшують дохідну частину бюджетів та держави.

Світові фінансові центри є важливим елементом світового господарства, які надають фінансові послуги, обмінюються ними, у них укладаються глобальні фінансові угоди. Для міжнародних фінансових центрів характерна висока концентрація банків та інших кредитно-фінансових інститутів (місцевих та іноземних), тут, як правило, існують ліберальний податковий і валютний режим для фінансово-кредитних операцій, є потужні системи комп'ютерного зв'язку. Бар'єри між національними фінансовими ринками постійно зменшуються в міру того, як країни лібералізують свої національно-фінансові ринки, усуваючи контроль за рухом капіталу. А це сприяє зростанню міжнародного руху капіталу та глобалізації фінансових ринків.

Якщо в країні є розвинений фінансовий ринок, то вона може стати провідною у світі. Якщо в країні низький рівень життя населення і не розвинена економіка, а в основі розвиненої економіки і високого рівня життя лежить розвинений фінансовий ринок, то ця країна не може бути економічно і політично впливовою.

Література:

1. *Міжнародні фінанси* . О. М. Мозговий, Т. Є. Оболенська, Т. В. Мусієць: Навч. посіб. - К.: КНЕУ, 2005. - 557 с.
2. Ліфанова М.І. *Міжнародні фінансові центри: поняття, умови та стадії формування*. - Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету, 2017. с.21-24.

3. Кучеренко В.В. *Роль фінансових центрів у посткризовій трансформації світової валютної системи* / В.В. Кучеренко // Вісник Донецького національного університету. Серія В. Економіка і право. 2013. № 2. С. 313–316.
4. Ухналь Н.М. *Особливості розвитку міжнародних фінансових центрів в умовах глобалізації фінансової системи* / Н.М. Ухналь // Наукові праці НДФІ. 2015. № 2(71). С. 17–32.
5. *Міжнародні фінанси*: навч. посіб. / І.І. Д'яконова. М. І. Макаренко, Ф. О. Журавка та ін.; за ред. М. І. Макаренка та І.І. Д'яконової. - К.: "Центр учбової літератури", 2013. 548 с.
6. Шпак Л. О. *Особливості розвитку світових фінансових центрів*- Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. Випуск 1 (14), 2013., с.51-62.
7. Індекс Світових Фінансових Центрів 32 - електронний ресурс – режим доступу- <https://en.cdi.org.cn/research/gfci>

References:

1. О. М. Mozhovyy, Т. YE. Obolens'ka, Т. V. Musiyets' (2005) *Mizhnarodni finansy* [International finance] - К.: KNEU [К.: KNEU] 557 p. [in Ukrainian]
2. Lifanova M.I. (2017) *Mizhnarodni finansovi tseny: ponyattya, umovy ta stadiyi formuvannya*. [International financial centers: concepts, conditions and stages of formation.]- *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, [Scientific Bulletin of the International Humanitarian University,]. p. 21-24. [in Ukrainian].
3. Kucherenko V.V.(2013) *Rol' finansovykh tsentriv u postkryzoviyi transformatsiyi svitovoyi valyutnoyi systemy* [The role of financial centers in the post-crisis transformation of the world currency system] *Visnyk Donets'koho natsional'noho universytetu. Seriya V. Ekonomika i pravo*. [Bulletin of the

Donetsk National University. Series B. Economics and law.] 2013. No. 2. P. 313–316. [in Ukrainian].

4. Ukhnał' N.M. (2015) Osoblyvosti rozvytku mizhnarodnykh finansovykh tseŋtriv v umovakh hlobalizatsiyi finansovoyi systemy [Peculiarities of the development of international financial centers in the conditions of globalization of the financial system] *Naukovi pratsi NDFI. № 2(71)*. [Scientific works of NDFI] pp. 17–32. [in Ukrainian]

5. I.I. D'yakonova. M. I. Makarenko, F. O. Zhuravka (2013) Mizhnarodni finansy [International finance] *K.: "Tseŋtr uchbovoyi literatury"*, ["Center for Educational Literature"] 548 p. [in Ukrainian]

6. Shpak L.O.(2013) Osoblyvosti rozvytku svitovykh finansovykh tseŋtriv [Peculiarities of the development of world financial centers] *Visnyk Skhidnoyevropeys'koho universytetu ekonomiky i menedzhmentu. Vypusk 1 (14)* [Bulletin of the East European University of Economics and Management. Issue 1 (14)], pp.51-62. [in Ukrainian]

7. Indeks Svitovykh Finansovykh Tseŋtriv 32 [Index of World Financial Centers 32] Retrieved from: <https://en.cdi.org.cn/research/gfci> [in Ukrainian]. (2022, October, 07).

II. ПИТАННЯ ІСТОРИЧНИХ НАУК

DOI 10.26886/2311-4517.4(84)2022.2

УДК: 979

РОСІЙСЬКО-ПОЛЬСЬКЕ ВІЙСЬКОВЕ ПРОТИСТОЯННЯ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ В КІНЦІ ХVІІІ СТОЛІТТЯ

Павло Хоменко, аспірант

<https://orcid.org/0000-0002-9263-1496>

e-mail: pashahomenko@ukr.net

Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», Київ

В статті розкрито підготовка, хід та здійснення російського військового втручання в межі східних польських воєводств, показані експансіоністські плани у відторгненні Правобережної України. Розглянуто наміри Росії не тільки по захопленню, але й закріпленню в міжнародно-правовому плані західних територій та поширенню російського імперського адміністративно-територіального військового устрою

Спрямованість на забезпечення імперських інтересів у новій території і засоби самої інкорпораційної політики визначали її характер та особливості, а відтак перспективи розвитку Правобережжя як окраїни, колонії нової метрополії.

Ключові слова: Річ Посполита, політика Російської імперії, поділи Речі Посполитої, окупація, експансія

аспірант, Хоменко Павел, Российско-польское военное противостояние на украинских землях в конце XVIII века./ Государственное учреждение «Институт всемирной истории НАН Украины», Киев

В статье раскрыта подготовка, ход и осуществление российского военного вмешательства в пределы восточных польских воеводств, показаны экспансионистские планы по отторжению Правобережной Украины. Рассмотрены намерения России не только по захвату, но и закреплению в международно-правовом плане западных территорий и распространению российского имперского административно-территориального военного устройства.

Направленность на обеспечение имперских интересов в новой территории и средства самой инкорпорационной политики определяли ее характер и особенности, а затем перспективы развития Правобережья как окраины, колонии новой метрополии.

Ключевые слова: Речь Посполитая, политика Российской империи, разделы Речи Посполитой, оккупация, экспансия

Pavlo Khomenko, Postgraduate student, Russian-Polish military confrontation on Ukrainian lands in the late XVIII century / SI "Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine" Ukraine, Kyiv

The article reveals the preparation, course and implementation of the Russian military intervention in the borders of the eastern Polish voivodeships, shows the expansionist plans for the rejection of Right-Bank Ukraine. Russia's intentions not only to capture, but also to consolidate the western territories in international legal terms and spread the Russian imperial administrative-territorial military system are considered

The focus on securing imperial interests in the new territory and the means of the incorporation policy itself determined its nature and features, and hence the prospects for the development of the Right Bank as a suburb, a colony of the new metropolis.

Keywords: Polish-Lithuanian Commonwealth, policy of the Russian Empire, the Polish–Lithuanian Commonwealth, occupation, expansion

Вступ. Питання про причини розділів Польщі представлено в історіографії як комплекс внутрішніх факторів (занепад Речі Посполитої) та зовнішньополітичних умов. При цьому польські історики підкреслюють, що міжнародні відносини, міжнародні кризи зумовили розділи польської держави, тоді як військова слабкість шляхетської республіки стала опосередкованою причиною, яка вплинула на вибір об'єкту розділів з боку Австрії, Пруссії і особливо Росії.

Предметом дослідження є комплекс питань, пов'язаних з участю Росії в розділах Речі Посполитої в 1772, 1793 і 1795 роках. Основне завдання - викласти на архівно-документальній основі передісторію та історію приділивши особливу увагу тим моментам, які продовжують залишатися об'єктом наукової дискусії. Подібний підхід обумовлений тим, що при нинішньому, досить високому рівні вивченості проблематики поділів Речі Посполитої по цілому ряду її аспектів вітчизняними і зарубіжними істориками висловлюються різні, нерідко полярно протилежні точки зору і відбувається це в силу відсутності архівно-документальної бази або сумнівів, які викликають ті чи інші документи, введені в науковий обіг переважно в ХІХ столітті.

Наукова новизна публікації полягає в аналізі участі російських військових у поділі польських територій на Правобережній Україні.

Об'єкт наукового дослідження – російські війська як ефективний інструмент зовнішньої політики Російської імперії наприкінці ХVІІІ ст.

Метою цієї статті є дослідити участь російських військ у поділах Речі Посполитої на Правобережній Україні.

Наукова література, присвячена військовій складовій поділів Польщі є багатогранною. Так, у дореволюційній російській історіографії поділи Польщі та участь в них армії досліджували С.Соловйов, В.Ключевський, М.Костомаров, А.Корнілов та інші. Поряд із зусиллями Катерини ІІ та її оточення у дипломатичній сфері, далеко не останню роль відігравали

збройні сили. Тобто, армія перебувала у якості надійного і безвідмовного інструмента зовнішньої політики Російської імперії наприкінці XVIII ст. Накази і розпорядження дипломатам неодмінно синхронізувалися з наказами генералам, і навпаки.

Увійшовши на територію Речі Посполитої в ніч із 7 на 8 травня 1792 року, російські війська окупували Правобережжя одночасно з трьох напрямків. Не зустрічаючи на своєму шляху істотного опору з боку менш чисельної (45 тис. осіб), погано озброєної і дезорганізованої польської армії, вже на початку липня перейшли Буг та оволоділи стратегічним простором між Бугом і австрійським кордоном і тим самим повністю позбавили поляків можливості військового опору. Єдиною блискучою перемогою останніх [4, с. 381] над переважаючими в живій силі та озброєнні військами генералів І. Моркова і М. М. Кречетникова була битва армії князя Ю.Понятовського та генерала Т.Костюшка під Зеленцями 18 червня 1792 року, що в Південно-Східній Волині [1, с. 203]. Однак її наслідками вони не змогли скористатися через вагому підмогу генерала В. В. Каховського та прохання короля до Ю.Понятовського згорнути бойові дії. В умовах окупації Правобережжя [8, с.130], щільного оточення росіянами та ультимативного звернення імператриці Катерини II король Речі Посполитої Станіслав Август відступився від “революції 3 травня” і 23 липня ганебно приєднався до Торговицької конфедерації [2, с. 39].

Фактично з літа 1792 року на Поділлі, Брацлавщині, Київщині та Волині, що складала Правобережну Україну, розпочався процес переходу мешканців на сторону росіян. Але частина польських магнатів і шляхти робити це відмовлялась. Важливим пунктом їхньої опозиції російським військам став Кам'янець-Подільський. Військове командування було готове силою примусити жителів складати присягу. Для цього за його вказівкою навіть розробили план облоги найбільшого

міста-фортеці. Але, керуючись політичними міркуваннями, російський уряд не дав розпорядження розпочинати воєнні дії. Комендантом Кам'янецької фортеці тоді був Й.Орловський, який за своїми переконаннями підтримував Торговицьку конфедерацію і потенційно міг перейти на бік росіян. Подібних поглядів дотримувався й А.Злотницький –маршалок осередку конфедерації у Подільському воєводстві, в розпорядженні якого перебував військовий гарнізон [3,с.129].

Враховуючи це, російські війська під керівництвом генерала В.Дерфельдена у травні 1792 року розташувались неподалік міста і тим самим ускладнили його життєзабезпечення, зокрема підвезення до нього продовольства та провіанту. Оцінивши обстановку, Й.Орловський звернувся з листом до кам'янецького коменданта з пропозицією приєднатися до них заради спільної Батьківщини. Посилаючись на відсутність щодо цього розпоряджень від вищого начальства, А.Злотницький позитивної відповіді не дав. Водночас, пояснив, що підпорядковані йому війська не будуть протидіяти конфедератам і росіянам, якщо ті не завдаватимуть місту шкоди. Невизначена ситуація без відкритого протистояння і бойових дій зберігалася до кінця літа, коли в Кам'янець - Подільський надійшла інформація про те, як поступив король і що польські війська стали союзницькими російським. За таких обставин, 27 серпня гарнізон міста на чолі з комендантом Й.Орловським, який до цього зберігав нейтралітет, також приєднався до конфедератів, що діяли під контролем росіян, зокрема особливого уповноваженого уряду барона Блера [6].

Про перебіг подій у цей час навколо Кам'янця-Подільського Ю. Сіцинський, посилаючись на записку польського офіцера кам'янецького гарнізону А. Пташинського, описує так: “До початку грудня 1792 року політична ситуація залишалась незмінною: у Речі Посполитій управляли на основі конституції 1792 року. їм протистояли конфедерати, але

фактично обстановку контролювали російські війська” [9, с. 92]. Саме тоді, ще до офіційного поділу Речі Посполитої і переходу Правобережжя під російську юрисдикцію, був завданий перший удар по м. Кам'янцю-Подільському як центру Подільського воєводства. Початок цьому дав секретний рескрипт Катерини II від 8 грудня 1792 року, яким передбачалось приєднати “по удобности” частини Подільського воєводства до майбутніх Волинської і Брацлавської губерній, внаслідок чого місто позбавлялось статусу великого адміністративно-територіального центру [7, с.119]. Головним у цьому документі було те, що генерал М.М.Кречетников отримав від російської самодержиці безпосереднє завдання здійснити за допомогою очолених ним військ приєднання до імперії східних провінцій Речі Посполитої, в тому числі Правобережної України, зайнятої російськими військами. У документі імператриця наголошувала, щоб “главное внимание при самом объявлении манифеста обратитъ Каменец-Подольскому: для сего с учреждением кордона единовременно и не теряя времени третий корпус, под командою генерал-поручика В.Дерфельдена собратъся имеет в окружностях сей крепости, достигая к ней разными путями, и так оную обложить, чтобы ничего ни в крепость, ни из оной не выводило. Заперев таким образом проходы, дать знать командующему гарнизону и всем жителям города об изданном манифесте; требуя от них, чтобы немедленно покорилось и во главе с ее маршалом А.Злотницким тем доказали бы усердие к Престолу Нашему, не допуская употреблять силу оружия, к чему для устрашения города и нужные приготовления делать можете. Сей важный город надлежит иметь в руках наших и чем скорее то учинится, тем будет полезнее, ибо с покорением одного всё кончится и всё будет спокойно”[6, с.10-16].

Аналіз зазначеного документу дозволяє зробити кілька принципових висновків про посилену увагу політичного та військового

керівництва до Кам'янця-Подільського. По-перше, в планах царизму Кам'янець-Подільський посідав винятково важливе значення як стратегічне, прикордонне місто. По-друге, у Кам'янці-Подільському імперська влада була встановлена в часі найпізніше за допомогою ультиматуму, що опирався на військову силу. По-третє, у Санкт - Петербурзі розглядали місто як останній оплот польської державності, який потрібно було ліквідувати невідкладно. Головним виконавцем щодо оволодіння містом самодержиця визначила генерал-поручика В.Дерфельдена. По-четверте, самодержавство застосовувало військові частини не тільки для встановлення своєї влади в Кам'янці-Подільському, а й для залякування ними та неодмінного спонукання українського населення до підкорення російським властям. По-п'яте, з оволодінням центру Подільського воєводства росіяни пов'язували завершення процесу приєднання Правобережної України і сподівалися, що після цього в краї настане спокій і покірність корінних мешканців[12, с.50].

Через день після підписання конвенції російські війська під командуванням генерала М.М.Кречетникова та пруські під керівництвом генерала Меллендорфа почали займати найважливіші пункти в приєднаних провінціях [10, с.135]. І знову, як у травні 1792 року, в епіцентрі політичних подій, в силу свого значення, об'єктивно опинилася кам'янецька фортеця, а від ставлення до них з боку військ гарнізону значною мірою залежав розвиток і кінцевий результат намірів царизму. І це закономірно, адже Кам'янець-Подільський до другого поділу Речі Посполитої відігравав винятково важливу роль у якості адміністративного центру Подільського воєводства, а кам'янецька фортеця виступала військовим оплотом польської королівської влади в регіоні.

З цього часу події навколо Кам'янця-Подільського почали розвиватись у заданому росіянами напрямі. На початку 1793 року комендант Кам'янецької фортеці генерал-майор коронного війська Й.Орловський передав керівництво фортецею і кам'янецьким гарнізоном полковнику М.Галицькому, а сам виїхав до м. Гродно, з якого Торговицька конфедерація, підтримувана російськими військами, управляла всією Річчю Посполитою. Тоді ж відразу за вказівкою Катерини II генерал направив під Кам'янець-Подільський 11-тисячне військо В.Дерфельдена із завданням взяти фортецю без застосування зброї [10, с.137].

У день, коли по всьому Правобережжю був оголошений маніфест командувача російськими військами М.М.Кречетникова і жителі Правобережної України склали присягу на вірність імператриці, до Кам'янця-Подільського прибув російський військовий кур'єр майор Гржегожевський із вимогою генерала М.М.Кречетникова негайно здати місто. Полковник М.Галицький відповів, що зробити цього не може, оскільки Торговицька конфедерація наказала йому передати командування маршалку подільського осередку конфедерації, уродженцю села Демшин, що на Кам'янеччині, А.Злотницькому, призначеному в лютому комендантом кам'янецької фортеці. Отримавши таку відповідь, кур'єр повернувся в розташування російських військ. Незабаром до Кам'янця-Подільського приїхав генерал А.Злотницький і взяв на себе керівництво обороною міста. Але переговори з командуванням "союзницьких" військ щодо переходу Кам'янця-Подільського і його гарнізону на бік росіян комендант провів лише 20 квітня 1793 року. Про мотиви переговорів, їх хід і наслідки в літературі зафіксовано дві точки зору. Одна з них належала вищезгаданому майору А. Пташинському, інша - самому коменданту фортеці А.Злотницькому.

За його повідомленням, у березні 1793 року підрозділи 3-го російського корпусу на чолі з генералом В.Дерфельденом оточили і взяли в облогу місто. Тим часом, інші військові частини, дислоковані в Правобережжі, були приведені в бойову готовність. 27 березня (за новим стилем - 7 квітня) по всіх містах і містечках Поділля та Волині був оприлюднений маніфест М.М. Кречетникова про приєднання Подільського і Брацлавського воєводств до Росії і про те, що їх мешканці склали присягу на вірність російській імператриці Катерині II. Лише оточений військами Кам'янець - Подільський, деякий час залишався поза контролем росіян. Його перехід на сторону імперії був лише справою часу. Тим більше, що в Правобережжі ними було вже встановлено військово-політичний режим. Що ж до А.Злотницького, то, за висловом Ю.Сіцінського, з самого початку він був одним з керівників конфедерації, а, побувавши в Петербурзі, перетворився у переконаного союзника росіян. Не випадково Торговицька конфедерація, взявши верх у політичному протистоянні, 11 лютого призначила його комендантом фортеці. Прибувши 7 квітня до Кам'янця-Подільського, генерал А.Злотницький, комендант міста, взяв на себе командування гарнізоном, який нараховував близько 3 тисяч війська та 245 гармат різного калібру, і негайно видав розпорядження щодо оборони фортеці та одночасно послав поручника Скіпова кур'єром у Гродно за інструкціями, що йому робити в такій ситуації. Незабаром той повернувся з вказівкою від коронного гетьмана С.Ржевського триматися якомога довше, але на його допомогу не розраховувати. Ситуацію ускладнювало те, що в місті по суті назрівало загальне повстання, мобілізовані мешканці відмовлялися захищати місто, а гарнізон через масовий перехід на бік росіян і втечі, почав слабнути [9, с. 98].

Врахувавши цю обставину та тривалі домагання й залякування з боку росіян, комендант пішов 20 квітня на переговори з командуванням

“союзницькими” військами. В супроводі двох офіцерів він вийшов за межі фортеці і вів на Польських фільварках (тоді - північно-західна частина міста) упродовж години переговори з генералом В. Дерфельденом.

Сам А.Злотницький, очевидно, щоб захиститися від нападу з боку його співвітчизників, про його капітуляцію, про події того часу залишив дещо іншу інформацію. У його інтерпретації, повернувшись до Кам'янця-Подільського, він взяв на себе командування гарнізоном і став вивчати вказівки начальства. З них чітко простежувалось, що російські війська слід розглядати як союзницькі і мирні. Невдовзі ці війська оточили місто. Тоді генерал послав через австрійський кордон кур'єра-намісника від бригади Дзержка з проханням дати чітку відповідь, що робити в ситуації, яка склалася, і надати допомогу військами і продовольством. Коли ж посланець повернувся без відповіді, комендант послав з таким же проханням і тим самим маршрутом іншого кур'єра в Гродно. Водночас продовжував зволікати з виконанням ультиматуму М.М.Кречётникова та готувався до оборони. Але і другий посланець не привіз позитивної відповіді. Тим часом у гарнізоні складалась вкрай несприятлива обстановка. Масовий перехід вояків гарнізону на бік росіян робив фортецю дедалі слабшою. Більше того, мирні мешканці міста давали зрозуміти, що не піднімуть руку на владу, яка вже кілька тижнів панувала в краї. При цьому росіяни взяли в заручники сім'ю А.Злотницького. Лише, коли прибулий від командувача українською дивізією генерал-майора Велевейського кур'єр повідомив, що його дивізія вже давно присягнула на вірність російській короні та про заснування в краї російського управління, коли вже не було жодної надії на допомогу, а підлеглі корпуси гарнізону подали заяву про капітуляцію, тільки тоді комендант пішов на переговори [9, с.119].

Висновки: У літературі побутує думка про те, що Москва ніколи не завойовувала, не загарбовувала, що вона лише об'єднувала російські

землі навколо свого природного центра [2, с.39]. З формальної точки зору приєднання Правобережної України відбулося мирним шляхом, хоча насправді вона відійшла до Росії за допомогою величезної армії. Пояснюючи науковими термінами, Санкт-Петербург здійснив цю анексію за допомогою засобів холодної війни, а війська завершували здобуття цієї перемоги. Тобто росіяни проводили тривалу, цілеспрямовану підривну роботу на території східних кресів Речі Посполитої за допомогою обману, підкупів, залякувань, провокацій, шантажів, погроз, ультиматумів та опори на скривджених, незгідних, незадоволених, продажних осіб руйнували державу, суспільство і його мораль. Що ж до конкретної ситуації навколо Кам'янця-Подільського, то тут, за справедливою оцінкою академіка В.А.Смоля, особливий вплив на поведінку А.Злотницького здійснив ультиматум із вимогою скласти зброю, бо “у випадку опору гарнізон фортеці і місцева шляхта будуть покарані силою і мечем”.

Література:

1. Батюшков П. Н. *Волынь (1888) Исторические судьбы Юго-Западного края* - СПб.: Тип. товарищ. “Общественная польза”, - С. 229.
2. Бушков А. А. (2000) *России, которой не было-2. Русская Антлантида: Историческое исследование* - Красноярск: БОНУС; М.: ОЛМА-ПРЕСС, С. 39
3. Григоренко В.О. Приєднання земель (території сучасної Хмельниччини) до Російської імперії в 1793 р. в результаті переділу Польщі // *Поляки на Хмельниччині: погляд крізь віки: Зб. наук. праць за матер. міжнародної наукової конференції (23–24 червня 1999 року)*. – 133.
4. Костомаров Н.И. (1905), *Собрание сочинений. Исторические монографии и исследования* - Кн. 7. - Т. XVII и XVIII, - СПб., - С. 385.
5. Марахов Г.И. (1979), *Социально-политическая борьба на Украине в*

20-40-е годы XIX века - К.: Вищ. шк., - С. 18.

6. *Материалы для истории Подольской губернии (1792-1796)*, Вып. I. - Каменец-Подольский: Тип. Подольск, губерн. Правления, 1885 - С. 16.

7. *О присоединении к России украинских земель Речи Посполитой, (1903), // Сборник документов, касающихся административного устройства Северо-Западного края при Императрице Екатерине (1792-1796).* - Вильна: [Б.и.], - С. 119.

8. *Россия: Энциклопедический справочник (1998)*, / Под ред. А. П. Горкина, А. Д. Зайцева, В. М. Карева и др. - М.: Дрофа, - С. 121.

9. Сицинский Е. *Город Каменец-Подольский. Историческое описание.* (1894), К.; Тип С.В.Кульженка. - С.119

10. Смолій В. А. *Возз'єднання Правобережної України з Росією (1978)*, - К: Наук, думка, - С. 137.

11. *Указ об отделении части войск для поддержания порядка в крае // Сборник сведений о Подольской губернии. Вып. II. Издание Подольского статистического комитета.* - Каменец- Подольск: Тип. Подольск, губерн. правления, 1882. - С. 161.

12. Філінюк А. Г. Кам'янець-Подільський на межі XVIII - XIX століть / А. Г. Філінюк // Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків: історія і сучасність. Зб. наук, праць за підсумками міжн. наук.-практ. конф. "Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків (16-17 травня 2003 р.). - Кам'янець-Подільський: Кам.- Поділ. держ. ун-т, 2004. - С. 55.

References:

1. Batyushkov P.N. *Volyn (1888) Historical destinies of the South-Western region* - St. Petersburg: Type. comrade "Public benefit", - p. 229.

2. Bushkov A. A. *Russia that never existed-2. Russian Atlantis: Historical Research* - Krasnoyarsk: BONUS; M.: OLMA-PRESS, 2000. - p. 39

3. Hryhorenko V.O. The annexation of the lands (territory of modern Khmelnytskyi) to the Russian Empire in 1793 as a result of the partition of Poland // Poles in Khmelnytskyi: a look through the ages: Collection. of science work for mother of the international scientific conference (June 23–24, 1999). p.- 133.
4. Kostomarov N.I. (1905), Collected works. Historical monographs and studies - Book. 7. - Vol. XVII and XVIII, - St. Petersburg, - P. 385.
5. Marakhov G.I. (1979), Social and political struggle in Ukraine in the 20-40s of the XIX century - K.: Vyshch. Shk. - P. 18.
6. Materials for the history of the Podolsk province (1792-1796), Vol. I. - Kamenets-Podolskyi: Type. Podolsk, province. Boards 1885 - p. 16.
7. On the accession to Russia of the Ukrainian lands of the Polish-Lithuanian Commonwealth, (1903), // Collection of documents relating to the administrative arrangement of the North-Western Territory under Empress Catherine (1792-1796). - Vilna: [B.y.], - P. 119.
8. Russia: Encyclopedic reference book (1998), / Ed. A. P. Gorkyna, A. D. Zaitseva, V. M. Karev et al. - M.: Drofa, - P. 121.
9. E. Sytsinsky. The city of Kamenets-Podolsky. Historical description. (1894), K.: Type of S.V. Kulzhenka. - P.119
10. V. A. Smolii, Reunification of Right-Bank Ukraine with Russia (1978), - K: Nauk, dumka, - P. 137.
11. Decree on the detachment of part of the troops to maintain order in the region // Collection of the Podolsk Governorate. issue II. Edition of the Podolsk Statistical Committee. - Kamenets-Podolsk: Type. Podolsk, province. board, 1882. - P. 161.
12. Filiniuk A.H. Kamianets-Podilskyi on the border of the 18th and 19th centuries / A.G. Filiniuk // Kamianets-Podilskyi in the context of Ukrainian-European relations: history and modernity. 36. sciences, works based on the results of the international science and practice conf. Kamianets-Podilskyi in

the context of Ukrainian-European relations (May 16-17, 2003). - Kamianets-Podilskyi: Kam.- Podil. state University, 2004. - p. 55.

РОЗДІЛ III. ПИТАННЯ МЕДИЧНИХ НАУК

DOI 10.26886/2311-4517.4(84)2022.3

УДК: 616.24-036.12-085:616.89-008.45/47:615-005.4

ОЦІНКА КЛІНІЧНОГО СТАНУ, КОГНІТИВНОЇ ФУНКЦІЇ ТА КОМПЛАЄНТНОСТІ ДО БАЗИСНОЇ ТЕРАПІЇ У ХВОРИХ НА ХОЗЛ ІЗ СУПУТНЬОЮ ІХС

Олена Колеснікова, кандидат медичних наук

<https://orcid.org/0000-0003-3017-8558>

e-mail: Olenakolesnikova76@gmail.com

ДУ «Національний інститут терапії імені Л.Т. Малої Національної Академії Медичних Наук України», Україна, Харків

За темою дослідження обстежено 38 хворих на ХОЗЛ та супутню ІХС, 32 хворих на ізольований ХОЗЛ, 23 пацієнта з ізольованим ІХС. Встановлено, що у хворих на ХОЗЛ як з супутньою ІХС так і без ІХС визначаються помірні когнітивні порушення та легкий ступень тривожності. Виявлено, що у пацієнтів усіх обстежених груп спостерігалась недостатня прихильність до базисної терапії захворювань. При оцінці показників прихильності до базисної терапії на візиті-2 у порівнянні з візитом-1 було відмічено зниження ризиків некомплаєнтності до базисної терапії у всіх групах спостереження. Відзначено, що на тлі покращення прихильності до

базисної терапії зменшилась виразність диспное при фізичному навантаженні у хворих на ХОЗЛ, ІХС та ХОЗЛ у поєднанні з ІХС. У всіх пацієнтів, що були опитані на другому візиті, спостерігаються середньо важкі тривожні розлади. Але неможливо пов'язати зростання тривоги виключно із соматичною патологією (ХОЗЛ та ІХС), так як на час опитування почалися та тривали бойові дії в Україні та безпосередньо в Харківській області.

Ключові слова: хронічне обструктивне захворювання легень, ішемічна хвороба серця, когнітивна функція, тривога, депресія, комплаєнтність до терапії.

Olena Kolesnikova, PhD of medical sciences, Assessment of clinical status, cognitive function and compliance to basic therapy in COPD patients with accompanying CHD / L.T. Malaya National Institute of Therapy National Academy Medical Sciences of Ukraine, Ukraine, Kharkiv

According to the research topic, 38 patients with COPD and accompanying coronary heart disease, 32 patients with isolated COPD, and 23 patients with isolated coronary heart disease were examined. It was established that patients with COPD, both with concomitant coronary heart disease and without coronary heart disease, have moderate cognitive impairment and a mild degree of anxiety. It was found that the patients of all examined groups showed insufficient adherence to the basic therapy of diseases. When assessing adherence to basic therapy at visit-2 compared to visit-1, a decrease in the risks of non-compliance with basic therapy was noted in all observation groups. It was noted that against the background of improved adherence to basic therapy, dyspnoea during physical exertion decreased in patients with COPD, coronary artery disease, and COPD in combination with coronary artery disease. All patients interviewed at the second visit have moderately severe anxiety disorders. But it is impossible to connect the growth of anxiety exclusively with somatic pathology (COPD and

coronary heart disease), since at the time of the survey, hostilities began and continued in Ukraine and directly in the Kharkiv region.

Key words: chronic obstructive pulmonary disease, coronary heart disease, cognitive function, anxiety, depression, compliance to therapy.

Вступ. Сучасна концепція хронічного обструктивного захворювання легень (ХОЗЛ), як системного захворювання з екстрапульмональними проявами, передбачає залучення до процесу інших органів та систем – зокрема серця, судин, центральної нервової системи [1].

На думку деяких авторів, наявність коморбідності на тлі ХОЗЛ є скоріше правилом, ніж винятком, так як 96,4 % хворих на ХОЗЛ у віці 45 років і старше мають не менше одного супутнього захворювання, що впливає на лікування цієї бронхолегеневої патології.[2]. А для хворих 60 років і старше частота поєднання кількох хвороб знаходиться в прямій залежності від віку [3]. Це пояснюється не тільки наявними загальними факторами ризику [4], а й рядом загальних патогенетичних механізмів, наприклад, оксидативним стресом, ендотеліальною дисфункцією [5].

Однією з найбільш актуальних проблем як для медицини, так і для суспільства в цілому є коморбідність ХОЗЛ та ішемічної хвороби серця (ІХС). Широка поширеність цих захворювань обумовлює високу ймовірність їх поєднання в тих самих хворих. [6]. Причини такого поєднання різноманітні та значну роль грають загальні чинники ризику. Так, куріння, низька фізична активність, артеріальна гіпертонія, надмірна маса тіла, обтяжена спадковість ІХС у хворих на ХОЗЛ зустрічаються більш ніж у половині випадків. [7].

Також значна роль екстрапульмональних проявів хронічного обструктивного захворювання легень належить когнітивним порушенням, які зустрічаються у 77 % пацієнтів з гіпоксемічною ХОЗЛ та пов'язані з високою смертністю та непрацездатністю. [8]. Одним із найважливіших

показників тяжкості гострої та хронічної недостатності мозкового кровообігу є когнітивні розлади (КР). Проблема КР характеризується їх високою поширеністю, тенденцією до збільшення частки людей літнього і старечого віку в популяції, зростанням вимог до когнітивної сфери людини по мірі розвитку сучасного суспільства. [9].

ХОЗЛ та ІХС мають багато спільних шляхів розвитку когнітивних розладів, таких як хронічне системне запалення, атеросклеротичне ураження судин, хронічна ішемія головного мозку, ендотеліальна дисфункція. Але є шляхи, притаманні виключно ХОЗЛ – це артеріальна гіпоксемія та бронхіальна обструкція, та механізми, притаманні ІХС – це порушення серцевого ритму, артеріальна гіпертензія, зниження систолічної функції лівого шлуночка, стеноз сонних артерій. Поєднання різних шляхів розвитку ускладнює діагностику, лікування та профілактику когнітивних розладів, потребує індивідуального підходу до ведення таких пацієнтів [10].

Метою фармакологічного лікування хворих на ХОЗЛ є зменшення симптомів, частоти та тяжкості загострень, покращення якості життя та сприйняття фізичних навантажень. При призначенні фармакологічного лікування підхід повинен бути специфічним для кожного пацієнта в залежності від тяжкості симптомів, також необхідно врахуванні ризику загострень, доступність препаратів та відповідь хворого на лікування. При призначенні препаратів в інгаляторах необхідно тренувати хворого правильній техніці їх використання для доставки ефективної дози. Вибір інгаляційного препарату залежить від його доступності, вартості, призначення лікаря, навичок та можливостей пацієнта. Хворі з ХОЗЛ, особливо із когнітивними розладами, можуть мати проблеми із координацією, їм може бути важко застосовувати дозований аерозольний інгалятор (ДАІ). Крім дозованих аерозольних інгаляторів існують інші — активовані вдихом інгалятори, сухопорошкові інгалятори

(СПІ). В цілому, у хворих на ХОЗЛ частки препарату при використанні СПІ частіше потрапляють та розташовуються в центральних бронхах (внаслідок фіксованої бронхообструкції та зменшеної сили вдиху). Використання ДАІ із застосуванням спейсеру дозволяє подолати проблеми з координацією, поліпшити потрапляння препарату в дистальні дихальні шляхи та підвищити ефективність лікування. Забезпечити якісне потрапляння розчинів лікарських препаратів в дистальні відділи дихальних шляхів допомагає небулайзерна терапія. Застосування небулайзера може мати переваги перед іншими доставковими пристроями у пацієнтів з вираженою гіперінфляцією та низькою силою вдиху.

Хворі на ХОЗЛ та КР мають отримувати базисну терапію ХОЗЛ згідно з GOLD та національними рекомендаціями в залежності від групи ХОЗЛ: бронходилататори тривалої дії, інгаляційні кортикостероїди, тривала оксигенотерапія. Для лікування ІХС, згідно міжнародних та національних рекомендацій, призначаються наступні препарати: В-блокатори, блокатори рецепторів ангіотензину II, інгібітори ангіотензін-перетворюючого ферменту, статини, антиагреганти.

Як тільки у пацієнта діагностовано ХОЗЛ або ІХС, необхідно, якомога швидше, розпочати ефективне лікування, засноване на індивідуальній оцінці захворювання. Фармакологічна та нефармакологічна терапія при необхідності повинна бути скоригована та в подальшому переглядатись. Мета лікування хворого з стабільним перебігом ХОЗЛ та ІХС — зменшення симптомів та майбутніх ризиків. Наведених цілей треба досягти при мінімальних побічних ефектах терапії, із урахуванням супутньої патології, яку необхідно виявити та лікувати. Важливо, щоб пацієнт розумів природу захворювання, фактори ризику його прогресування, важливість лікування. Необхідно спостерігати за пацієнтом в динаміці, моніторувати прогресування

захворювання, ефективність терапії та можливі побічні явища, загострення, супутню патологію. Пацієнту необхідно надати рекомендації щодо здорового способу життя, включаючи усунення факторів ризику, дієтичні рекомендації, пояснити, що фізичне навантаження є безпечним та необхідним. Подальше ведення хворого на ХОЗЛ із супутньою патологією вимагає нової оцінки його стану для досягнення цілей лікування та ідентифікації можливих перешкод для успішної терапії. Необхідно проаналізувати відповідь на первинну терапію і при необхідності провести її корекцію.

Незважаючи на досягнення сучасної медицини, поява більш ефективних лікарських препаратів та розвиток високотехнологічної медичної допомоги, смертність від хронічних захворювань, таких як хронічна обструктивне захворювання легень та ішемічна хвороба серця, як і раніше, залишається високою. Це може бути пов'язано з коморбідним перебігом даних захворювань, що призводить до труднощів діагностики та призначення коректного лікування, а також із недостатньою прихильністю пацієнта до призначеної терапії. В даний час питання комплаєнтності пацієнта представляє великий інтерес, оскільки досягнення успіху у лікуванні грає дотримання пацієнтом рекомендацій лікаря. Прихильність до терапії (або комплаєнтність) – це відповідність поведінки пацієнта, рекомендації лікаря, включаючи прийом препаратів, дієту та/або зміну способу життя. Прихильність до лікування є незадовільною, якщо пацієнт приймає менше 80 % або більше 120 % доз, призначених на тривалий період медикаментів [11]. До порушення комплаєнтності також відноситься прийом лікарських засобів у некоректний час, пропуск прийому препарату, самостійна зміна дози призначених лікарських препаратів без консультації лікаря. Тільки 50 % хворих із хронічними захворюваннями виконують рекомендації лікаря, у той час як висока прихильність до терапії призводить до зменшення

частоти розвитку несприятливих результатів, а також сприяє покращенню якості життя пацієнтів та когнітивної функції [12].

Відомо, що деякі хворі виконують рекомендації лікаря лише нетривалий час, і на тлі поліпшення самопочуття чи період компенсації захворювання пацієнт повністю чи частково цурається лікування до періоду загострення. У періоди стабільного або легкого загострення захворювання лікування ХОЗЛ та ІХС проводиться амбулаторно, та більша частина відповідальності щодо прийому лікарських препаратів та виконання призначень з немедикаментозного лікування лягає на хворого [13]. В наслідок недотримання рекомендацій погіршується загальний стан пацієнта, що призводить до зниження якості життя, тому важливо правильно визначати причину погіршення самопочуття хворого на подальшу корекцію лікування.

Мета дослідження – оцінити особливості клінічного стану, когнітивної функції та комплаєнтності до базисної терапії у хворих на ХОЗЛ із супутньою ІХС.

Матеріали и методи. Дослідження проводилося серед амбулаторних пацієнтів у клініці ДУ «Національний інститут терапії ім. Л.Т.Малої НАМН України». За темою дослідження обстежено 102 пацієнта, серед них 38 хворих на ХОЗЛ та супутню ІХС, 32 хворих на ізольований ХОЗЛ, 23 пацієнта з ізольованим ІХС та 9 пацієнтів контрольної групи. Серед них 69 чоловіків та 33 жінки, середній вік яких становить $(61,00 \pm 9,12)$ років.

Діагноз ХОЗЛ був встановлений пацієнтам згідно з наказом МОЗ України № 555 від 27.06.13 р., та положеннями, сформульованими в документі GOLD (Global initiative for Chronic Obstructive Lung Disease, 2020) на основі даних анамнезу, загальноклінічного обстеження, рентгенографії органів грудної клітки, визначення функції зовнішнього дихання (ФЗД). Згідно з рекомендаціями Європейського товариства

кардіологів діагноз ІХС встановлювали на основі клініки (ангінозний біль), навантажувальних тестів (стресс-ЕхоКГ з добутамином, велоергометрія), ЕКГ, коронароангіографії.

У дослідження були включені тільки пацієнти, які на момент включення отримували стабільну терапію відповідно міжнародним та національним стандартам, в яких терапія бронходилататорами визнана базисною для лікування ХОЗЛ.

Дослідження проводилось на фоні підбраної раніше терапії ІХС, при цьому корекція дози чи заміна препарату не допускалася, без значущої необхідності. У випадку істотної зміни терапії чи низького комплайнсу пацієнта до неї, він був виключений з дослідження.

Усім хворим проведено загальноклінічне обстеження, антропометричні виміри, обчислення індексу маси тіла (ІМТ), середній показник якого склав ($29,81 \pm 5,87$). Зібрані дані за допомогою опитувальників MMRC, CAT та Борга, оцінена переносимість фізичного навантаження за тестом с шести- хвилинною ходьбою. Отримані дані представлені в таблиці 1.

Таблиця 1.

Характеристика пацієнтів

Показники	Обстежені пацієнти (n=102)
Проба з 6-хвилиною ходьбою, м	319,71±62,33
шкала Борга	
--- до тесту, бали	2,27±0,82
--- після тесту, бали	4,69±0,91
SpO ₂ ,%	95,09±5,71
CAT, бали	12,88±4,79

Порівняльна характеристика груп ХОЗЛ, ІХС та ХОЗЛ із супутньою ІХС представлена в таблиці 2.

Таблиця 2.

**Порівняльна характеристика групи ХОЗЛ, ІХС та ХОЗЛ
із супутньою ІХС.**

Показники	Хворі на ХОЗЛ (n=32)	Хворі на ІХС (n=23)	Хворі на ХОЗЛ та ІХС (n=38)
Вік	61,11±9,11	56,09±8,84	64,84±7,90*
Чоловіків/жінок, n(%)	26 (81,25%)/ 6(18,75%)	11(48%)/ 12(52%)	31(81,58%)/ 7(18,42%)
тривалість ХОЗЛ, років	8,26±4,68	0	9,69±6,24
Легенева гіпертензія	5(15,62%)	0	7(18,42%)
ІХС (ФК) 1	0	4(17,4%)	5(13,16%)
ІХС (ФК) 2	0	9(39,1%)	28(73,68%)
ІХС (ФК) 3	0	10(43,5%)	5(13,16%)
Інфаркт міокарду в анамнезі	0	12(52,2%)	6(15,79%)
куріння (пачка/років)	35,06±17,42	25,50±13,41	33,07±10,86
ІМТ, кг/м ²	29,53±7,21	29,81±3,97	30,65±6,47
Тест з 6 хв. ходою, м	321,49±70,68	326,30±46,29	304,11±62,41
SpO ₂ , %	95,61±1,91	96,52±1,31	93,42±8,62
шкала Борга до 6 хв. ходою, бал	2,13±0,94	2,26±0,86	2,42±0,75
шкала Борга після 6 хв. ходою, бал	3,58±1,27	3,48±0,73	6,52±15,41
MMRC	1,78±0,62	1,70±0,70	1,73±0,78
CAT	13,93±4,57	12,26±5,36	12,98±4,72
Примітка. *- p < 0,05; достовірність різницею порівнянні з групою хворих на ІХС			

Усім хворим досліджена функція зовнішнього дихання. В результаті спірометрії в загальній групі спостереження були отримані наступні показники: середній об'єм форсованого видиху за 1 секунду (ОФВ1)- (64,43 ± 23,56), середній показник відношення об'єму форсованого

видиху за 1 секунду до форсованої життєвої ємності легень склав (ОФВ1/ФЖЄЛ) - $(65,18 \pm 19,13)$.

Результати спірометричного дослідження, які були порівняні у групах ХОЗЛ, ІХС та ХОЗЛ із супутньою ІХС представлені в таблиці 3.

Таблиця 3.

Спірометричні характеристики груп хворих на ХОЗЛ, ІХС та ХОЗЛ із супутньою ІХС

Показники	Хворі на ХОЗЛ (n=32)	Хворі на ІХС (n=23)	Хворі на ХОЗЛ та ІХС (n=38)
ОФВ1, %	55,86±14,76*	84,43±19,25	53,94±15,88*
ФЖЄЛ	78,21±17,69*	91,65±13,20	75,32±18,65*
ОФВ1/ФЖЄЛ	56,35±14,47*	72,87±10,45	55,58±13,43*
МОС25, л/с	43,13±25,12*	75,22±22,47	38,64±22,74*
МОС50, л/с	30,46±17,63*	66,78±30,56	28,74±19,38*
МОС75, л/с	32,12±18,65*	66,57±37,22	32,15±19,87*
Індекс BODE	3,18±2,24	2,30±1,06	3,20±2,17
Примітка. * - $p < 0,05$; достовірність різницею порівнянні з групою хворих на ІХС			

Когнітивна функція та рівень тривожності пацієнтів були оцінені за Монреальським когнітивним тестом, опитувальником GAD-7, госпітальною шкалою тривоги та депресії (HADS). Отримані дані представлені в таблиці 4.

Таблиця 4.

Показники когнітивної функції та рівня тривожності пацієнтів

Показники	Обстежені пацієнти (n=102)	
Монреальський когнітивний тест (МОСА), бали	20,64±3,74	
Опитувальник GAD-7, бали	6,21±2,86	
Госпітальна шкала тривоги та депресії (HADS)	Тривога 5,95±3,19	Депресія 6,32±3,13

За результатами Монреальського когнітивного тесту у дослідженої групи пацієнтів середній бал склав ($20,64 \pm 3,74$), що відповідає помірними когнітивними порушеннями. Також звертає увагу середній показник опитувальника GAD-7 ($6,21 \pm 2,86$), що відповідає легкому ступеню тривожності.

При порівнянні показників когнітивної функції та рівня тривожності пацієнтів груп ХОЗЛ, ІХС та ХОЗЛ у поєднанні з ІХС достовірної розбіжності виявлено не було. Отримані дані представлені в таблиці 5.

Таблиця 5.

Порівняльна характеристика показників когнітивної функції та рівня тривожності пацієнтів з ХОЗЛ, ІХС та ХОЗЛ у поєднанні з ІХС

Показники	Хворі на ХОЗЛ (n=32)	Хворі на ІХС (n=23)	Хворі на ХОЗЛ та ІХС (n=38)
МОСА	$20,61 \pm 2,95$	$20,52 \pm 3,10$	$20,38 \pm 3,46$
GAD-7	$6,38 \pm 2,38$	$7,00 \pm 3,45$	$5,67 \pm 2,93$
HADS1-тривога	$6,18 \pm 3,24$	$6,52 \pm 2,95$	$5,68 \pm 3,21$
HADS2- депресія	$6,31 \pm 2,72$	$6,96 \pm 3,01$	$6,11 \pm 3,23$

Згідно дизайну дослідження, проведено телефонні контакти з пацієнтами, що пройшли другу точку (візит-2) – 6 місяців від початку спостереження. Всього опитано 81 пацієнт. Серед них 33 хворих на ХОЗЛ та супутню ІХС, 27 хворих на ізолюваний ХОЗЛ та 21 пацієнт з ізолюваним ІХС. При проведенні телефонних візитів було з'ясовано, що за останні 6 місяців загострення ХОЗЛ були зафіксовані у 9 пацієнтів з ізолюваним ХОЗЛ та 12 пацієнтів групи ХОЗЛ та супутньою ІХС. Усі ці загострення ХОЗЛ лікувалися амбулаторно, госпіталізацій з приводу загострень ХОЗЛ не було. Приступи стенокардії були описані 4 хворими групи з ізолюваним ІХС та 8 хворими групи ХОЗЛ та супутньої ІХС. Госпіталізацій з приводу маніфестації ІХС не було. Серед пацієнтів груп

спостереження перенесли інфекцію COVID-19 6 хворих на ізольований ХОЗЛ, 4 пацієнта з ізольованим ІХС та 9 пацієнтів з ХОЗЛ та супутньою ІХС. Всі пацієнти з інфекцією COVID-19 лікувалися амбулаторно, потреби в стаціонарному лікуванні та кисневій терапії не було. Несприятливих подій, таких як гострий інфаркт міокарду та смерть пацієнта, зафіксовано не було. Отримані дані представлені в таблиці 6.

Таблиця 6.

Дані візиту-2 телефонний контакт – 6 місяців у групах спостереження.

Показники	Хворі на ХОЗЛ (n=27)	Хворі на ІХС (n=21)	Хворі на ХОЗЛ та ІХС (n=33)
Частота загострень ХОЗЛ, n (%)	9 (33,33%)	0	12 (36,36%)
Середня кількість загострень ХОЗЛ за 6 місяців	0,33		0,36
Перенесений COVID-19, n (%)	6(22,22%)	4 (19,05%)	9(27,27%)
Приступи стенокардії були зафіксовано, n (%)		4(19,05%)	8(24,24%)

З усіма пацієнтам при включенні в дослідження (візит-1) була проведена бесіда про необхідність регулярно приймати препарати базисної терапії для лікування ХОЗЛ та ІХС.

Для оцінки прихильності пацієнтів до прийому лікарських препаратів використовували **тест Моріскі-Гріна**, який є найбільш відомим, простим і лаконічним, валідований в 1985 році і опублікований авторами в 1986 р. Тест включає в себе чотири питання (4-item Morisky Medication Adherence Scale - MMAS-4), що визначають, пропускає чи хворий прийом лікарських препаратів, якщо відчуває себе добре або погано, забуває він прийняти ліки і чи уважно він відноситься до

рекомендованого часу прийому препаратів. На кожне питання пропонується вибрати позитивну або негативну відповідь (так / ні). Кожна негативну відповідь оцінюється в 1 бал. Пацієнти, які набрали 4 бали, вважаються прихильними до терапії, 1-2 бали - НЕ прихильними, 3 бали - недостатньо прихильними, з ризиком переходу в групу не прихильних до лікування. Безперечними перевагами тесту є його стислість і, відповідно, швидкість виконання, універсальність (що дозволяє використовувати тест у хворих різними захворюваннями), простота інтерпретації результатів тесту.

У всіх опитаних пацієнтів при включенні у дослідження на візиті-1 спостерігалась недостатня прихильність до базисної терапії захворювань за шкалою Моріскі-Гріна. При оцінці показників за шкалою Моріскі-Гріна на візиті-2 (телефонний контакт) у порівнянні з візитом-1 було відмічено зниження ризиків некомплаєнтності до базисної терапії у всіх групах спостереження. Отримані дані представлені в таблиці 7.

Таблиця 7.

Показники прихильності до базисної терапії за шкалою Моріскі-Гріна у групах спостереження на візиті-1 та візиті-2.

Показники	Хворі на ХОЗЛ		Хворі на ІХС		Хворі на ХОЗЛ та ІХС	
	Візит 1 (n=32)	Візит 2 (n=27)	Візит1 (n=23)	Візит 2 (n=21)	Візит 1 (n=38)	Візит 2 (n=33)
шкала Моріскі-Гріна	3,17±1,07	3,56±0,87	3,35±0,98	3,51±0,74	3,35±0,59	3,74±0,63

При опитуванні пацієнтів за шкалою MMRC при телефонному візиті-2 за 6 місяців від початку спостереження відмічена тенденція до зменшення виразності диспное у порівнянні з візитом-1 на початку дослідження (таб.8).

Таблиця 8.

**Показники за шкалою MMRC у групах спостереження на візиті-1
та візиті-2**

Показники	Хворі на ХОЗЛ		Хворі на ІХС		Хворі на ХОЗЛ та ІХС	
	Візит 1 (n=32)	Візит 2 (n=27)	Візит1 (n=23)	Візит 2 (n=21)	Візит 1 (n=38)	Візит 2 (n=33)
MMRC	1,78±0,62	1,56±0,78	1,70±0,70	1,56±0,65	1,73±0,78	1,70±0,81

Ми вважаємо, що покращення витривалості при фізичному навантаженні за шкалою MMRC пов'язане з покращенням прихильності до базисної терапії.

Також при телефонних контактах пацієнти були опитані за шкалами GAD-7 та HADS для оцінки виразності тривоги та депресії. Отримані дані представлені в таблиці 9.

Таблиця 9.

**Порівняльна характеристика показників рівня тривожності
пацієнтів з ХОЗЛ, ІХС та ХОЗЛ у поєднанні з ІХС на візиті-2.**

Показники	Хворі на ХОЗЛ (n=27)	Хворі на ІХС (n=21)	Хворі на ХОЗЛ та ІХС (n=33)
GAD-7	11,32±3,76	12,61±2,52	10,95±2,86
HADS1-тривога	9,47±3,28	8,91±2,69	9,64±3,82
HADS2- депресія	7,68±2,14	7,59±3,14	6,98±2,92

У всіх пацієнтів спостерігається середньо важкі тривожні розлади. Але неможливо пов'язати зростання тривоги виключно із соматичною патологією (ХОЗЛ та ІХС), так як під час опитування почалися та тривають бойові дії в Україні та безпосередньо в місті Харкові та Харківській області.

Висновки.

Встановлено, що у хворих на ХОЗЛ як з супутньою ІХС так і без ІХС визначаються помірні когнітивні порушення та легкий ступень тривожності. Виявлено, що у хворих на ХОЗЛ, ІХС та ХОЗЛ у поєднанні з ІХС спостерігалась недостатня прихильність до базисної терапії захворювань. При оцінці показників прихильності до базисної терапії на візиті-2 у порівнянні з візитом-1 на тлі проведених бесід про необхідність регулярної базисної терапії було відмічено зниження ризиків некомплаєнтності до базисної терапії у всіх групах спостереження. Відзначено, що на тлі покращення прихильності до базисної терапії зменшилась виразність диспноє при фізичному навантаженні у хворих на ХОЗЛ, ІХС та ХОЗЛ у поєднанні з ІХС. У всіх пацієнтів, що були опитані при телефонному контакті, спостерігається середньо важкі тривожні розлади. Але неможливо пов'язати зростання тривоги виключно із соматичною патологією (ХОЗЛ та ІХС), так як на час опитування почалися та тривали бойові дії в Україні та безпосередньо в Харківській області.

Література:

1. Clarenbach, C. F., Sievi, N. A., & Kohler, M. (2017). Annual progression of endothelial dysfunction in patients with COPD. *Respiratory medicine*, 132, 15–20. <https://doi.org/10.1016/j.rmed.2017.09.005>
2. Schnell, K., Weiss, C. O., Lee, T., Krishnan, J. A., Leff, B., Wolff, J. L., & Boyd, C. (2012). The prevalence of clinically-relevant comorbid conditions in patients with physician-diagnosed COPD: a cross-sectional study using data from NHANES 1999-2008. *BMC pulmonary medicine*, 12, 26. <https://doi.org/10.1186/1471-2466-12-26>
3. Войнаровська, Г., & Асанов, Е. (2020). Ішемічна хвороба серця та хронічне обструктивне захворювання легень: актуальна проблема

- коморбідності у внутрішній медицині. *ScienceRise: Medical Science*, (3 (36)), 20-24. <https://doi.org/10.15587/2519-4798.2020.203968>
4. Треумова, С. І., Петров, Є. Є., Бурмак, Ю. Г., & Іваницька Т. А. (2017). Хронічне обструктивне захворювання легень і ішемічна хвороба серця: проблеми коморбідності (огляд літератури). *Вістник проблем біології і медицини*, випуск 4(141), 66-72. <https://doi.org/10.29254/2077-4214-2017-4-3-141-66-72>
5. Ахминеева, А.Х.(2014). Биохимические маркеры дисфункции эндотелия при хронической обструктивной болезни легких в сочетании с гипертонической болезнью, ишемической болезнью сердца. *Терапевтический архив*, 86(3), 20-23.
6. Амбатьелло, Л. Г., & Чазова, И. Е. (2020). Сердечно-сосудистые заболевания и хронические обструктивные болезни легких: патофизиологические особенности и выбор тактики лечения. *Терапевтический архив*, 92(3), 78-83. <https://doi.org/10.26442/00403660.2020.03.000456>
7. GOLD Global Initiative for Chronic Obstructive Lung Diseases, Global Strategy for the Diagnosis, Management and Prevention of Chronic Obstructive Pulmonary Disease, revised. 2020. URL: <http://www.goldcopd.org>.
8. Higbee, D. H., & Dodd, J. W. (2021). Cognitive impairment in COPD: an often overlooked co-morbidity. *Expert review of respiratory medicine*, 15(1), 9-11. <https://doi.org/10.1080/17476348.2020.1811090>
9. Simargi, Y., Mansyur, M., Turana, Y., Harahap, A. R., Ramli, Y., Siste, K., Prasetyo, M., & Rumende, C. M. (2022). Risk of developing cognitive impairment on patients with chronic obstructive pulmonary disease: A systematic review. *Medicine*, 101(25), e29235. <https://doi.org/10.1097/MD.00000000000029235>

10. Tudorache, E., Fildan, A. P., Frandes, M., Dantes, E., & Tofolean, D. E. (2017). Aging and extrapulmonary effects of chronic obstructive pulmonary disease. *Clinical interventions in aging*, 12, 1281–1287. <https://doi.org/10.2147/CIA.S145002>
11. World Health Organization. (2003). *Adherence to long-term therapies: evidence for action*. World Health Organization.
12. Walsh, C. A., Cahir, C., Tecklenborg, S., Byrne, C., Culbertson, M. A., & Bennett, K. E. (2019). The association between medication non-adherence and adverse health outcomes in ageing populations: A systematic review and meta-analysis. *British journal of clinical pharmacology*, 85(11), 2464–2478. <https://doi.org/10.1111/bcp.14075>
13. Потабашній, В. А., Князева, О. В., & Маркова, О. Я. (2021). Проблеми діагностики та лікування хронічної ішемічної хвороби серця в поєднанні з хронічним обструктивним захворюванням легень за даними ретроспективного аналізу. *Медичні перспективи*, 26(2), 72-79. <https://doi.org/10.26641/2307-0404.2021.2.234517>

References:

1. Clarenbach, C. F., Sievi, N. A., & Kohler, M. (2017). Annual progression of endothelial dysfunction in patients with COPD. *Respiratory medicine*, 132, 15–20. <https://doi.org/10.1016/j.rmed.2017.09.005>
2. Schnell, K., Weiss, C. O., Lee, T., Krishnan, J. A., Leff, B., Wolff, J. L., & Boyd, C. (2012). The prevalence of clinically-relevant comorbid conditions in patients with physician-diagnosed COPD: a cross-sectional study using data from NHANES 1999-2008. *BMC pulmonary medicine*, 12, 26. <https://doi.org/10.1186/1471-2466-12-26>
3. Voinarovska, G., & Asanov, E. (2020). Ishemichna hvoroba sercja ta hronichne obstruktivne zahvorjuvannja legen': aktual'na problema komorbidnosti u vnutrishnij medicini [Coronary heart disease and chronic obstructive pulmonary disease: an actual problem of comorbidity in internal

- medicine]. *ScienceRise: Medical Science*, (3 (36)), 20-24. <https://doi.org/10.15587/2519-4798.2020.203968> [in Ukrainian].
4. Treumova, S. I., Petrov, Є. Є., Burmak, Ju. G., & Ivanic'ka T. A. (2017). Hronichne obstruktivne zahvorjuvannja legen' i ishemichna hvoroba sercja: problemi komorbidnosti (ogljad literaturi) [Chronic obstructive pulmonary disease and ischemic heart disease: the problems of comorbidity (literature review)]. *Bulletin of problems biology and medicine*, випуск 4(141), 66-72. <https://doi.org/10.29254/2077-4214-2017-4-3-141-66-72> [in Ukrainian].
5. Ahmineeva, A.H. (2014). Biohimicheskie markery disfunkcii jendotelija pri hronicheskoy obstruktivnoj bolezni legkih v sochetanii s gipertonicheskoy boleznu, ishemicheskoy boleznu serdca [Biochemical markers of endothelial dysfunction in chronic obstructive pulmonary disease concurrent with hypertensive disease or coronary heart disease]. *Therapeutic Archive*, 86(3), 20-23. [in Russian].
6. Ambatiello L.G., Chazova I.E. Cardiovascular and chronic obstructive pulmonary diseases: pathophysiological processes and treatment tactics. *Therapeutic Archive*. 2020; 92 (3): 78-83. DOI: 10.26442/00403660.2020.03.000456 [in Russian].
7. GOLD Global Initiative for Chronic Obstructive Lung Diseases, Global Strategy for the Diagnosis, Management and Prevention of Chronic Obstructive Pulmonary Disease, revised. 2020. URL: <http://www.goldcopd.org>.
- 8 Higbee, D. H., & Dodd, J. W. (2021). Cognitive impairment in COPD: an often overlooked co-morbidity. *Expert review of respiratory medicine*, 15(1), 9-11. <https://doi.org/10.1080/17476348.2020.1811090>
9. Simargi, Y., Mansyur, M., Turana, Y., Harahap, A. R., Ramli, Y., Siste, K., Prasetyo, M., & Rumende, C. M. (2022). Risk of developing cognitive impairment on patients with chronic obstructive pulmonary disease: A

systematic review. *Medicine*, 101(25), e29235.

<https://doi.org/10.1097/MD.00000000000029235>

10. Tudorache, E., Fildan, A. P., Frandes, M., Dantes, E., & Tofolean, D. E. (2017). Aging and extrapulmonary effects of chronic obstructive pulmonary disease. *Clinical interventions in aging*, 12, 1281–1287.

<https://doi.org/10.2147/CIA.S145002>

11. World Health Organization. (2003). *Adherence to long-term therapies: evidence for action*. World Health Organization.

12. Walsh, C. A., Cahir, C., Tecklenborg, S., Byrne, C., Culbertson, M. A., & Bennett, K. E. (2019). The association between medication non-adherence and adverse health outcomes in ageing populations: A systematic review and meta-analysis. *British journal of clinical pharmacology*, 85(11), 2464–2478.

<https://doi.org/10.1111/bcp.14075>

13. Potabashnij, V. A., Knjazeva, O. V., & Markova, O. Ja. (2021). Problemi diagnostiki ta likuvannja hronichnoï ishemichnoï hvorobi sercja v poednanni z hronichnim obstruktivnim zahvorjuvannjam legen' za danimi retrospektivnogo analizu [Problems of diagnosis and treatment of chronic ischaemic heart disease combined with chronic obstructive pulmonary disease according to retrospective analysis]. *Medicni perspektivi*, 26(2), 72-79. <https://doi.org/10.26641/2307-0404.2021.2.234517> [in Ukrainian].

РОЗДІЛ IV. ПИТАННЯ ПРАВОВИХ НАУК

DOI 10.26886/2311-4517.4(84)2022.4

УДК 341.171

ПРОБЛЕМА ДЕФІЦИТУ ДЕМОКРАТІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

студентка, Кізілова Катерина

<https://orcid.org/0000-0002-4617-8782>

e-mail: katherynagur@gmail.com

студентка, Чечкіна Катерина

<https://orcid.org/0000-0001-7380-2125>

e-mail: katerinachechkina@gmail.com

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Україна, Харків

У даній статті проводиться аналіз проблематики «дефіциту демократії» в Європейському союзі. Дана проблема неабияк актуальна в силу сучасного європейського дискурсу інтеграцій. Було зроблено певні заключення, щодо підходів до розуміння «дефіциту демократії». В основному їх причиною є проблема легітимності рішень, які приймає «загальноєвропейський центр», а також має місце певний набір спотворень, яким схильна демократична форма правління в розвинених демократіях.

Ключові слова: дефіцит демократії, демократія, Європейський союз, ЄС, політична система, відсутність волевиявлення, політична культура, електоральні процеси.

K. O. Kizilova, K. O. Chechkina, The problem of the deficit of democracy in the European Union / Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

This article analyzes the problem of the "deficit of democracy" in the European Union. This problem is quite relevant due to the modern European discourse of integrations. Certain conclusions were made regarding approaches to understanding the "deficit of democracy". Their main reason is the problem of the legitimacy of the decisions taken by the "pan-European center", and there is also a certain set of distortions to which the democratic form of government in developed democracies is prone.

Key words: deficit of democracy, democracy, European Union, EU, political system, lack of expression of will, political culture, electoral processes.

Актуальність статті. Проблема дефіциту демократії в Європейському союзі (ЕС, European Union, EU) порушується вже кілька років. Наводиться багато аргументів як підтримки тези про його існування, і його спростування, хоча прибічників дефіциту більше. Однак поки що не визначено, що саме мається на увазі, говорячи про демократію, всі ці міркування не становлять жодної інтелектуальної цінності. Це важливо, тому що частота використання поняття «демократія» призвела до втрати його змісту. Актуальним стає питання Джованні Сарторі: чи може демократія бути будь-чим? Проводяться одночасно дискусії про програми, націлені на знищення дефіциту. В обох випадках на демократію дивляться через призму інституту, створеного в рамках національної держави. У тіні міркувань залишаються наслідки процесу глобалізації і специфіка європейської інтеграції. Тому для підняття дискусії про демократію у Євросоюзі необхідно позначити вплив глобалізації на функціонування демократичної держави та на цьому тлі показати стан європейської демократизації. Це перша мета статті. Друга – проаналізувати обрану модернізаційну концепцію щодо питання, наскільки вона може змінити існуюче status quo?

Аналіз досліджень. Вивченням питань «дефіциту демократії» в Європі займалися такі вчені, як: Річард Корбетт, Девід Маркванд, А. Фоллесдал, Ж. Маджоне, Е. Моравчик, П. Кільмансег, Д. Вайлер, П. Мейєра, Ж. Томассента інші. Серед українських вчених, які займаються вивченням даної проблеми слід назвати: Яковюк І.В., Трагнюк О.Я., Воробей Ю.А., Вінникова Н.А., Байковський П., Кулабухова А.В. та інші

Метою дослідження є вивчення проблем «дефіциту демократії» та шляхи вирішення даної проблеми.

Основний матеріал. Будучи одним із важливих основних принципів ЄС, демократія відіграє в ЄС важливе значення. Теоретичними основами демократії є політична рівність громадян та контроль населення за прийняттям рішень [1]. З метою просування демократії ЄС використовує те ж самі інструменти, як і при захисті прав людини:

- політична кондиційність;
- фінансова допомога;
- спостереження за виборами та консультування;
- дипломатичні інструменти;
- цивільні та військові місії. Існує й інша класифікація інструментів та механізмів ЄС у сфері просування демократії.

Процеси становлення та просування демократії в ЄС пройшли довгий шлях, який можна розбити на такі етапи:

Перший етап розпочався у період до 1980-х років. В ці часи просуванню демократії не надавалося великого значення. Демократія представлялася лише у вигляді форми правління, яка була у невеликої групи переважно західноєвропейських країн. У 1970-х роках процес демократизації охопив країни Південної Європи, потім країни Східної Європи, але дані зміни не вплинули на розуміння демократії широкими масами. У 1973 р. принципи репрезентативної демократії були

запропоновані, як фундаментальний елемент європейської ідентичності, але не як мета зовнішньої політики ЄС;

Другий етап, що охоплює 1980-ті роки, на протязі цього періоду питанню демократії було приділено більше уваги. Так, у 1986 р. у бюлетені про права людини міністри закордонних справ підтвердили свою готовність захищати права людини і підкреслили також важливість принципів парламентської демократії та законодавства, що до них відносяться. [1]

У період, який почався з кінця 1980-х років. питання просування демократії став відігравати більш істотну роль. Розвиток цієї теми проходив за такими напрямками:

- інтенсифікація процесу просування демократії у зв'язку з трансформацією Східної Європи в 1989 р. Так, після публікації звіту[2] Світовим Банком в 1989 р., питання просування демократії в країнах стало важливою темою для всіх країн-донорів.

- заснування демократичних принципів. У червні 1990 р. держави-члени комісії з безпеки та кооперації в Європі погодилися поважати демократичні принципи, такі, як, наприклад, проведення виборів та затвердили низку демократичних стандартів. Наслідуючи їх приклад, ЄС зробив спробу визначити свої демократичні стандарти. У березні 1998р. Європейська комісія виступила з концепцією встановлення практичних визначень прав людини, демократії та ефективного управління.[2] Відповідно Європейській комісії, демократичні принципи мали включати законність, легальність та ефективне застосування.

- виділення фінансових коштів для сприяння просування демократії. Так, у 1990 р. ЄС відкрив першу бюджетну лінію для фінансування заходів щодо просування демократії та прав людини.

•віднесення демократії до сфери безперервного розвитку. У червні 1991 р. у Люксембурзі Європейська Рада зарахувала демократію до ряду основних передумов безперервного соціального та економічного розвитку [4]. У листопаді 1991 р. Рада Розвитку об'єднала демократію, права людини та розвиток, назвавши їх важливими умовами досягнення збалансованого та безперервного розвитку.

•включення демократії до цілей політики ЄС. Укладений у грудні 1991 р.[5] Маастрихтський договір поряд із захистом прав людини відніс розвиток і зміцнення демократії до елементів як політики розвитку та кооперації, так і до зовнішньої політики та політики безпеки. У грудні 1998р. Європейський Союз включив просування плюралістичної демократії до своїх основних цілей[5].

Таким чином, процеси просування демократії ЄС почалися пізно. Це було пов'язано з наявністю інших пріоритетних цілей та нерозвиненістю законодавчої бази у сфері просування демократії (так, якщо права людини належали до широко застосовуваного міжнародного законодавства з прав людини, то у сфері просування демократії такої бази не було) та антагоністичним характером просування демократії порівняно із існуючим раніше комуністичним режимом.

У ЄС вага голосів варіюється в залежності від чисельності населення та розміру країн, тому на практиці політична рівність громадян не досягається. У разі непрозорості інформації контролю над прийняттям рішень повною мірою також не виконується. У ЄС є низка, на перший погляд, демократичних інституцій: Європейський парламент, члени якого обираються прямим голосуванням, виконавча влада (Європейська комісія) та законодавча влада (Європейський Суд). Водночас парламент постійно перевищує свої законодавчі права, більшість рішень ЄС приймаються за зачиненими дверима у Раді ЄС. Таким чином,

демократичні процеси в ЄС пов'язані з низкою труднощів і не можуть бути реалізовані повною та повністю демократичною мірою.

У європейській експертній спільноті в останні роки йде дискусія щодо шляхів подолання дефіциту демократії у структурах ЄС, оскільки ця проблема є однією з найбільш дискусійних. При цьому особливе місце серед згаданих союзних структур у контексті цієї проблематики приділяється Європарламенту.

В цілому сам дефіцит демократії виникає, коли нібито демократичні організації або інститути (зокрема, уряди) не дотримуються принципів демократії у своїй практиці чи діяльності, коли стає репрезентативною та пов'язаною парламентською цілісністю.

Фраза «дефіцит демократії» вперше була використана Молодими європейськими федералістами в їхньому Маніфесті 1977 року, складеному Річардом Корбеттом. Цю фразу також використав Девід Маркванд у 1979 році, маючи на увазі тодішню Європейську економічну спільноту, попередник Європейського Союзу.

Як відзначає А. Фоллесдал сучасне трактування поняття «демократичного дефіциту» Євросоюзу включає такі чинники: зростання впливу виконавчої та ослаблення законодавчої гілок влади в державах-членах ЄС; слабкість Європарламенту; відсутність справді загальноєвропейських виборів; складність та незрозумілість структури Євросоюзу в очах його простих громадян; надмірні розбіжності між рішеннями Євросоюзу та «ідеальними уявленнями» громадян на національному рівні [6].

Деякі автори виділяють ще один малопомітний елемент у проблемі «демократичного дефіциту». Процес імплементації директив ЄС [5] до законодавства держав-членів займає чимало часу. У результаті, якщо за підсумками виборів до влади приходять нові верстви політичної еліти, на них лежатиме обов'язок впроваджувати ті правові норми, які були

схвалені їхніми попередниками і за які вони самі (а відповідно й громадяни) не проголосували б на даний момент. На думку дослідників, ситуація ускладнюється недостатньою участю національних парламентів у формуванні політики держав-членів щодо ЄС [6].

Незважаючи на те, що наявність «демократичного дефіциту» в Євросоюзі сприймається, як реальна проблема, деякі великі експерти з ЄС ставлять під сумнів цю тезу. Ж. Маджоне, наприклад, вважає, що говорити, а тим більше жалкувати про недостатню демократичну легітимність ЄС мало б сенс лише в тому випадку, якби Євросоюз розвивався у бік створення федерації (для якої застосовні критерії та категорії державної структури), що не відповідає реальному стану речей [7]. Будь-які спроби зробити ЄС «демократичнішим» за рахунок участі громадян призведуть до того, що Брюссель не зможе ефективно виконувати свої функції щодо регулювання соціально-економічної діяльності. З точки зору Е. Моравчика, теза про «демократичний дефіцит» Європейського союзу несправедлива через те, що в рамках ЄС діє складна система стримувань та противаг, а національні уряди залишаються підзвітними своїм громадянам [8].

Експерти, які поділяють тезу про наявність у ЄС «демократичного дефіциту», бачать різні способи її подолання. Наприклад, П. Кільмансег [9] вважає, що він матиме місце доти, доки не сформується загальноєвропейська ідентичність, загальноєвропейський демос, загальна для всієї Європи «колективна пам'ять». Відсутність «європейського демосу» розцінюється як причина «демократичного дефіциту» і таким іменитим дослідником, як Д. Вайлер [10]. Національна ідентичність не є даністю, вона конструювалася державою та іншими громадськими інституціями; таким чином, на думку ряду аналітиків, створення «загальноєвропейського демосу» також можливе, хоч і пов'язане зі значно більшими ризиками та труднощами.

Згаданий вище вчений А. Фоллесдалупевненений, що проблему можна вирішити за допомогою реформування інституцій ЄС.[6]

Більшість авторів, які займаються проблемою «демократичного дефіциту», наголошують, що боротися з ним за рахунок відтворення на рівні ЄС інституцій, властивих національним політичним системам, є неефективним. На думку дослідників виборчих та партійних систем П. Мейєра та Ж. Томассена, формування на рівні Євросоюзу «партійного уряду» не є оптимальним рішенням. На національному рівні подібні форми політичної організації зазнають дедалі більшого тиску, партіям все складніше поєднувати функції представництва та управління [10]. В результаті ЄС може бути зтягнутий у марну гонку «наздоганяючого розвитку».

У травні 2017 р. Суд загальної юрисдикції Євросоюзу підтвердив рішення ЄЦБ, що класифікує досить великий німецький банк Landeskreditbank Baden Württemberg–Förderbank як такий, що належить його прямому нагляду, а не нагляду з боку німецьких національних органів під контролем ЄЦБ. На думку представників німецького банку, які висунули судовий позов, адміністративні витрати, пов'язані з прямим наднаціональним наглядом (від 5 до 10 млн євро), надто високі, тоді як у принципі європейське централізоване банківське регулювання в даному випадку невиправдане через регіональний масштаб (з низькими ризиками) діяльності даного банку. Суд ЄС витлумачив цю ситуацію на користь ЄЦБ, що не зустріло однозначної підтримки експертів [11]. Суд ЄС зазначив у зв'язку з цим, що вилучення подібного банку з-під прямого нагляду ЄЦБ можливе лише в тому випадку, якщо буде доведено, що національний нагляд здатний дати більш досконалий результат.

Відносно, ця тема отримала продовження у доповіді, складеній національними органами аудиту п'яти країн євросони (Німеччини, Фінляндії, Нідерландів, Австрії та Кіпру). У доповіді стверджувалося, що

після переходу відповідних повноважень до ЄЦБ відбулося ослаблення організаційного контролю над органами банківського нагляду в єврозоні [12].

Передача ЄЦБ повноважень щодо банківського нагляду посилює пов'язаний із ним дефіцит демократії через можливий конфлікт інтересів. У ЄЦБ під час виконання ним функцій банківського нагляду може, наприклад, проявитися зайва лояльність щодо слабких кредитних інститутів, якщо вони є важливими контрагентами у його операціях, викликані прагненням запобігти чи приховати втрати у балансі самого центрального банку. Об'єднання відповідальності за монетарну та фінансову стабільність в одному інституті породжує обґрунтоване занепокоєння тим, що цілі окремих напрямків його діяльності вступають у конфлікт один з одним [12].

Зняти проблеми, в тому числі проблему дефіциту демократії, дозволила б побудова в ЄС повномасштабного політичного союзу. Він включав би створення "економічного уряду" з наділеним серйозними політичними повноваженнями європейським міністром фінансів для координації економічної, бюджетної та соціальної політики в єврозоні.

Президент Франції Еммануель Макрон виступив, наприклад, за перетворення євро-зони на «трансферний» союз із власним парламентом, який контролював би витрати власного бюджету єврозони (якого нині не існує). Але Німеччина не готова розділити такі сміливі плани, побоюючись, що це збільшить її витрати, і з Берліна подібний парламент поки що бачиться виключно в консультативній ролі [12]. До того ж його створення входить у протиріччя з інституційними інтересами Європейського парламенту.

З викладеного вище випливає ризик, що посилення контролю з боку національних парламентів здатне звузити простір для маневру на переговорах у Раді міністрів ЄС. Однак законодавчі збори далеко не

завжди обирають шлях конфронтації з виконавчою владою, використовуючи гнучкіші механізми для лобювання власних інтересів.

Відповідно до положень Лісабонського договору, держави-члени ЄС зобов'язані підтримувати звернення національних парламентів до Суду ЄС у разі невідповідності того чи іншого законопроекту ЄС принципу субсидіарності [13]. Швидше за все, такі заходи матимуть формальний характер, оскільки Суд ЄС уникає виношення рішення, що ґрунтуються на трактуванні принципу субсидіарності [13]. Більше того, надання національним парламентам права (нехай і через держави-члени) виступати як заявники перед Судом ЄС може фактично призвести до того, що політичні конфлікти між гілками влади на національному рівні транслюватимуться у загальноєвропейському масштабі [13]. На наш погляд, це буде додатковим чинником, через який Суд ЄС утримуватиметься від винесення рішень щодо субсидіарності.

Реальному впливу національних законодавчих зборів на розвиток ЄС заважатиме низка факторів. По-перше, вони не формуватимуть позитивного порядку денного, тобто висувати нові законопроекти замість відхилених. Багато в чому національні парламенти відіграватимуть лише консультативну роль: зможуть змусити Єврокомісію переглянути законопроект, але не заблокувати його. По-друге, вони матимуть можливість аналізувати лише проекти, а не підсумкові варіанти законів. По-третє, неясно, чи достатньо існуючих технічних можливостей у всіх національних парламентах держав-членів ЄС для обробки значної кількості законодавчих ініціатив. По-четверте, немає жодної гарантії, що національні парламенти оцінюватимуть той чи інший законопроект виключно з огляду на його відповідність принципам субсидіарності та пропорційності [5].

На думку Н.Ю. Кавешнікова, для зміцнення легітимності рішень Євросоюзу явно недостатньо впливу національних парламентів,

натомість їхнє втручання може знизити ефективність роботи органів ЄС [14]. Ця теза справедлива лише частково. Положення Лісабонського договору допоможуть зменшити своєрідну «інформаційну асиметрію» між виконавчою владою та парламентами держав-членів ЄС, що дозволить національним парламентам вести більш чітку та осмислену політику щодо Євросоюзу. Звичайно, більша залученість національних парламентів до загальноєвропейської політики не вирішить проблему «демократичного дефіциту», але національні парламенти матимуть шанс на подальшу інтеграцію до системи прийняття рішень Європейського союзу. Подібна схема не є оптимальною для вираження настроїв загальноєвропейського демосу чи національних демосів, але цілком прийнятна для різних соціальних корпорацій чи бізнес-груп. При цьому розширення повноважень національних парламентів у середньостроковій перспективі буде одним із ключових чинників політичного розвитку Європейського Союзу. Про те, що національні легіслатури мають намір використовувати можливості, надані Лісабонським договором (хоча б у сфері отримання додаткової інформації), свідчить про їхнє прагнення розширити повноваження та апарат постійних представників при Європарламенті [14].

Крім іншого, у Лісабонському договорі закладено інструмент, що стимулює пряму участь населення у політиці ЄС – «громадянська ініціатива». Єврокомісія зобов'язана розглянути заяву з проханням запровадити той чи інший закон, якщо вона підписана мільйоном громадян. Громадяни ЄС мають можливість впливати на загальноєвропейське законодавство через комітет з петицій Європарламенту, проте це дозволяє їм лише оцінювати існуючі правові норми ЄС. На відміну від цього «громадянська ініціатива» дозволяє їм безпосередньо висувати законопроекти та формувати законодавчий порядок денний Європейського Союзу. Процедура реалізації

«громадянської ініціативи» не прописано у тексті Лісабонського договору детально, хоча у травні 2009 р. Європарламент ухвалив відповідну резолюцію [13]. Навіть так звана «Зелена книга з європейської громадянської ініціативи», ухвалена Єврокомісією у листопаді 2009 р., містить скоріше не конкретні пропозиції, а інформацію про умови реалізації «громадянської ініціативи». Внаслідок цього іспанському головуванню в ЄС довелося вести консультації з цього питання. Було вирішено, що для «запуску» «громадянської ініціативи» її мають підтримати мешканці щонайменше 9 країн ЄС (третина від загальної кількості держав-членів Європейського союзу). Виникають і додаткові сумніви щодо здатності «громадянської ініціативи» впливати на політичний процес у Євросоюзі. Наприклад, якщо Єврокомісія з тих чи інших причин відхиляє ініціативу громадян, організатори збору підписів фактично не мають механізму її захисту. Загалом навряд чи «громадянська ініціатива» може спричинити серйозні зміни у політиці Європейського союзу.

Без вирішення проблеми «демократичного дефіциту» неможливі ні перехід інтеграційних процесів на якісно новий етап, ні підтримка легітимності Євросоюзу в очах його громадян на рівні. Забезпечення легітимності виключно за рахунок ефективності політики ЄС чи прозорості/якості процесу прийняття рішень у Євросоюзі більше неможливе.

Без загальноєвропейських партій, ЗМІ, більшої зрозумілості функціонування Євросоюзу для власних громадян, без транснаціональних дебатів із значущих питань та запровадження елементів «суспільної змагальності» під час обіймання вищих посад вирішити проблему «демократичного дефіциту» неможливо. Через відсутність загальноєвропейських дебатів з проблем ЄС фактично немає майданчика для подання альтернативних поглядів щодо рішень

Єврокомісії, Ради ЄС та Європарламенту, немає своєрідної «опозиції», яка так чи інакше могла б коригувати діяльність інститутів ЄС [10]. В результаті критика функціонування інститутів Євросоюзу та рішень, що приймаються в Брюсселі, поступово трансформується в євроскептицизм. Створюється ситуація, за якої громадяни швидше зможуть висловлюватися «за» чи «проти» проекту європейської інтеграції, а от вплинути на його конкретний зміст їм складніше.

За відсутності широких загальноєвропейських дискусій, єдиного простору політичного дискурсу рівень довіри до Європейського союзу залежатиме від того, наскільки легітимними його дії здаються на національному рівні, причому оцінка цих дій може даватися не з міркувань загального блага Євросоюзу, а виходячи з конкретної політичної ситуації в державі-члені ЄС. Для лідерів держав-членів завжди буде спокуса списати власні прорахунки на неправильні події Брюсселя.

Тематика ЄС дедалі більше присутня у національних ЗМІ, проте це пов'язано зазвичай із ситуаціями, коли Євросоюз «втручається» у політику держав-членів, бере на себе функції, що традиційно перебувають у віданні національних урядів (валюта, обмеження державних витрат, зовнішня політика) [10]. Виходить, що Євросоюзу не вистачає власних механізмів для пояснення своєї точки зору. Це відбивається і на виборах до Європарламенту: під час передвиборчих кампаній обговорюються національні, а не загальноєвропейські проблеми. В рамках Європарламенту не відбувається значної соціалізації депутатів, їх ключові оцінки та ставлення до європейської інтеграції формуються на національному рівні [10]. Це знову ставить питання щодо залежності легітимності ЄС від держав-членів та здатності Євросоюзу формувати громадську думку.

Фактично саме «політизація» (підвищення ставок у дебатах із ключових питань ЄС, формування відомих європейськими обивателями альтернативних програм суспільно-політичного розвитку) може стати основою подолання «демократичного дефіциту». Експерти розходяться щодо механізмів подібної «політизації» (підвищення ролі Європарламенту при призначенні глави Єврокомісії, запровадження «прямих» форм демократії тощо), проте напрям роботи обраний вірно.

Висновок. Лісабонський договір пропонує багато в чому говорить про косметичні заходи подолання «демократичного дефіциту». Навіть у разі їх успішного впровадження будуть потрібні додаткові кроки щодо боротьби з цією проблемою. Зростання повноважень Європарламенту не робить результатів виборів до цього органу ЄС більш значущими для населення. Депутати Європарламенту безпосередньо не «винагороджуються» рядовими виборцями за ухвалені рішення. Національні парламенти залучаються до процесу прийняття рішень Євросоюзу, отримують більший доступ до інформації, проте не можуть постійно впливати на зміст законотворчого процесу. Оцінювати «громадянську ініціативу» поки що зарано, хоча, на наш погляд, саме з нею пов'язані найперспективніші шляхи вирішення проблеми. В еволюції Європарламенту, національних парламентів держав-членів, пошуку прямих форм участі громадян у політиці Євросоюзу та спробі зміцнити взаємозв'язок між європейськими партіями та електоратом закладено не лише механізми подолання «демократичного дефіциту», а й ключовий напрямок внутрішньополітичного розвитку Європейського союзу в середньостроковому середовищі.

Лісабонський договір формує низку передумов для участі населення у політиці Євросоюзу. Тепер необхідно, щоб громадяни ЄС змогли чітко ідентифікувати себе з тією чи іншою політичною силою і, відповідно,

впливати на її місце у політичній системі ЄС – тільки так може розпочатися процес формування загальноєвропейського демосу.

Боротьба різних наукових течій навколо питання «дефіциту демократії» в ЄС набуває особливої гостроти у зв'язку з тим, що в цій боротьбі формується магістральна ідеологічна лінія, яка організує європейський простір. Вирішується питання про те, чи ЄС у процесах удосконалення своєї діяльності та розширення слідуватиме пануючим нині у світовій політиці, економіці та демократичному розвитку неоліберальним принципам.

Література:

1. Koenig-Archibugi M. The democratic deficit of EU foreign and security policy, електронний ресурс, URL:
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03932720208457002?journalCode=rspe20>
2. WorldBank, Sub-SaharanAfrica, pp. 3 and 5.
3. Laffan B. Democracy and the European Union // Developments in the Europ. Union / Ed. by Cram L., Dinan D., Nugent N. - N.Y: St. Martin's press, 1999.
4. Moravcsik A. In defence of the «democraticdeficit»: Reassessing legitimacy in the Europ. Union // JCMS. - Oxford, 2002. - Vol. 40, N 4. - P. 603-624.
5. Danilina M.V. Significance of the Council of Europe and the European Union in the promoting democracy, human rights and youth policy // Перспективы науки. 2011. № 11 (26). С. 61-64.
6. Follesdal A., Hix S. Why thereis a democratic deficit in the EU: A response to Majone and Moravcsik // Journal of Common Market Studies. Vol. 44. № 3. 2006. P. 533-562

7. G. Majone. Dilemmas of European integration. The ambiguities and pitfalls of integration by stealth. N.Y.: OxfordUniversityPress. 2005.
8. Moravcsik A. Indefence of the “democratic deficit”: Reassessing the legitimacy of the European Union // Journal of Common Market Studies. Vol. 40. № 4. P. 603-634.
9. Kielmansegg P. Integration und Demokratie // Jachtenfuchs M., Kohler-Koch B. (Hrsg.) EuropäischeIntegration. Leverkusen. 1996.
10. Weiler J.H.H., Haltern U.R., Mayer F.C. Europeandemocracyanditscritique // WestEuropeanPolit
11. Tröger T. (2017) How Not To Do Banking Law in the 21st Century ics. Vol. 18. Issue 3. July 1995. – The Judgement of the European General Court (EGC) in the Case T-122/15 – Landeskreditbank Baden-Württemberg - Förderbank v European Central Bank (ECB), 16 June. URL: <https://www.law.ox.ac.uk/business-law-blog/blog/2017/06/how-not-do-banking-law-21st-century-judgement-european-general-court>.
12. Mallien J, Osman Y., Berschens R. (2017) ECB underfire overbanking supervision, December 14. URL: <https://global.handelsblatt.com/finance/ecb-under-fire-over-banking-supervision-865259>.
13. Protocol on the application of the principles of subsidiarity and proportionality. Article 8. Lisbon Treaty.
14. Кавешніков Н. Ю. Євросоюз у процесі трансформації // Сучасна Європа. №3. 2005. С.18-34; A midsummer night's Treaty / EPC. Post-summit analysis. June 2007

DOI 10.26886/2311-4517.4(84)2022.5

УДК 347.771.78

СТАНОВЛЕННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ОХОРОНУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

аспірант, Кульчицький Віктор

<https://orcid.org/0000-0002-6345-4953>

e-mail: kulchitskiyvity@gmail.com

Національний університет біоресурсів і природокористування, Україна,
Київ

Статтю присвячено дослідженню становлення й розвитку законодавства України про охорону інтелектуальної власності у період Незалежності України. Автор звертає увагу на основні прогалини і проблеми у ньому. Аналізуються провідні закони у цій сфері, а також усі внесені зміни до них. Стаття написана у хронологічному порядку змін законодавства України, з дати прийняття перших норм законодавства щодо охорони прав інтелектуальної власності.

Ключові слова: інтелектуальна власність, авторське право, нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності, інтегральні мікросхеми, комерційна таємниця, ноу-хау.

Віктор Кульчицький, аспірант юридического факультета, Становление и современное состояние законодательства Украины про охрону інтелектуальної власності/ Национальний університет біоресурсів і природопользования Украины, Киев

Статья посвящена исследованию становления и развития законодательства Украины об охране интеллектуальной собственности в период Независимости Украины. Автор обращает внимание на основные упущения и проблемы в нем. Анализируются

ведущие законы в этой сфере, а также все внесенные изменения в них. Статья написана в хронологическом порядке изменений законодательства Украины с даты принятия первых норм законодательства о правах интеллектуальной собственности.

Ключевые слова: *интеллектуальная собственность, авторское право, нетрадиционные объекты интеллектуальной собственности, интегральные микросхемы, коммерческая тайна, ноу-хау.*

Viktor Kulchytskyi, graduate student of Law faculty, Formation and current state of the legislation of Ukraine on the protection of intellectual property/ National University of Life and Environmental sciences of Ukraine, Kyiv

The article is dedicated to the development of Ukrainian intellectual property protection legislation in the period of Ukrainian Independence. The author draws attention to the main gaps and problems in it. The leading laws in this area, as well as all the changes made to them, are analyzed. The article is written in chronological order of changes in the legislation of Ukraine since the date of adoption of the first norms of legislation on intellectual property rights.

Keywords: *intellectual property, copyright, non-traditional intellectual property objects, integral microschemas, commercial security, know-how.*

Вступ. Інтелектуальна власність (далі – ІВ) сьогодні є одним із найдинамічніших у частині розвитку правових інститутів. Фактично, її об'єкти виступають одним із рушіїв науково-технічного та соціально-економічного розвитку людства, тому питання їхньої правової охорони, скоріше за все, ніколи не втратить своєї актуальності. З часу здобуття Незалежності Україною законодавство про охорону ІВ зазнає певних змін, але в цілому залишається дещо відсталим від потреб сьогодення та "розробленим" і несистематизованим. Більш того, підписання

Україною Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. (далі – Угода про асоціацію[1]) поставило перед Українською державою низку завдань щодо реформування правової системи, у тім числі, і в частині охорони ІВ.

У зв'язку з цим, постає потреба простежити особливості розвитку й становлення законодавства про ІВ в Україні, а також оцінити сучасний стан його розвитку. Тим паче, вітчизняна доктрина поки що не має великої кількості наукових праць на тему, проте не можна не відзначити дисертаційне дослідження Г. Довгань на тему "Становлення та розвиток законодавства України про інтелектуальну власність (історико-правовий аспект)" 2008 р., у якому розкриваються ключові риси формування системи законодавства про ІВ на різних етапах зародження, становлення і розвитку. Також окремі періоди розвитку та становлення законодавства про охорону ІВ розкриваються у деяких наукових статтях, а поверхневі огляди цього питання в українському і світовому контексті наявні у підручниках і посібниках з ІВ.

Постановка завдання. Зважаючи на актуальність обраної теми, автором поставлене завдання проаналізувати особливості розвитку законодавства про охорону ІВ в Україні, починаючи з часів Незалежності, а також встановити сучасні проблеми системи законодавства про охорону ІВ та визначити подальші можливі напрями його удосконалення.

Результати дослідження. У літературі слушно зазначають, що зародки прав на об'єкти ІВ з'явилися на теренах України задовго до появи сформованих форм державності. Люди, володіючи інтелектуальними та творчими здібностями, створювали нові винаходи, твори, і паралельно цьому виникали права на них, нехай ще й без належного законодавчого закріплення. Погодимось із Г. Довгань, яка у

зародженні прав ІВ в Україні виділяє два великі періоди: до і після винайдення книгодрукування[2].

У першому періоді літературні твори вважалися суспільною власністю, будь-хто міг їх переписувати, не потребуючи згоди автора. Це дослідниця пояснює тим, що тогочасна література була переважно релігійного змісту, а тому вважалася власністю усіх віруючих. З цим пов'язана і відсутність передумов для формування поняття авторських прав. Адже зазвичай авторами були ченці, які не домагалися визнання за собою права авторства. Після винайдення книгодрукування правовою формою охорони прав видавців були привілеї, які однак, не гарантували виключність прав. Недоліком системи привілеїв було те, що поза нею залишалися автори, оскільки привілеї захищали лише права друкарів. З огляду на твердження науковців про існування у Львові друкарні ще у XV ст., Г. Довгань припустила, що вже у той час почалося формування засад авторського права[2].

Починаючи з XVIII ст., зазначає О. Світличний, інноваційні закони у цій сфері, ухвалені у країнах Європи, вплинули й на законодавство Російської імперії та Австро-Угорщини, у складі яких перебували українські землі. В 1830 р. був прийнятий ще один закон – "Положение о правах сочинителей", у якому визначено поняття "контрафактності" та передбачалася відповідальність за неї, а у 1845 р. був прийнятий закон щодо авторських прав композиторів, в 1846 році – прав художників і архітекторів[3]. Радянська епоха розвитку законодавства про охорону ІВ дослідниками класифікується таким чином:

- 1) 1917-1924 рр. (занепад розвитку);
- 2) 1924-1928 рр. (прийняття основоположних для авторського і патентного права радянських нормативно-правових актів);
- 3) 1928-1961 рр. (ухвалення першого українського закону "Про авторське право", оновлення інших підгалузей законодавства про ІВ);

4) 1961-1973 рр. (прийняття "Основ цивільного законодавства Союзу РСР і союзних республік" та включення інституту ІВ до складу цивільного законодавства);

5) 1973-1991 рр. (участь у системі міжнародної охорони ІВ);

6) 1991 – донині (період Незалежності) [4].

Аналізуючи період Незалежності України, наперед відзначимо, що від початку до сьогодні Українська держава так і не виробила систематизованого акта, який би охоплював усі провідні аспекти охорони ІВ в Україні. Законодавство у цій сфері не має систематизованого чи кодифікованого характеру. Так, загальні засади встановлені у Книзі Четвертій Цивільного кодексу України від 16.01.2003 р. [5]., а окремі інститути ІВ регулюються окремими нормативно-правовими актами, такими як: Закон України "Про авторське право і суміжні права" від 23.12.1993 р. [6]. Сам по собі Закон датується 1993 р., але як стверджують знані практики у сфері ІВ, наприклад, І. Томаров, він був написаний на основі модельного закону ЮНЕСКО для Тунісу [7] – тобто в основі нормотворення у галузі ІВ в Україні лежить відтворення за чимось, а не свідомо самостійна праця з огляду на власні правничі реалії та цілі ухвалення законів.

Починаючи з 1993 р., цей Закон зазнавав кількох редакцій, які ми можемо виділити й схарактеризувати так:

1) 16.07.1999 р. – закріплення у тексті Закону поняття "похідний твір" [8];

2) 22.05.2003 р. – закріплення у тексті поняття "державна система правової охорони ІВ", деталізація права відтворення творів, закріплених на фонограмах, відеограмах та їхніх примірниках, а також початку строку дії правової охорони після смерті автора [9];

3) поправки до Закону від 20.11.2003 р., 13.01.2011 р., 13.04.2012 р., 16.10.2012 р., 25.12.2015 р. стосувалися точкових змін у зв'язку з

ухваленням законів в інших галузях та узгодження понятійних апаратів, що по суті не надто впливало на розвиток регулювання охорони ІВ;

4) зміни від 05.10.2016 р. стали першими справді фундаментальними, особливо на тлі попередніх, – відтоді текст Закону оперує поняттями "попурі", "карикатура", "пародія" та визнає їх об'єктами правової охорони [10];

5) зміни від 23.03.2017 р. закріпили у тексті Закону такі поняття, як "веб-сайт", "веб-сторінка", "гіперпосилання", "електронна (цифрова) інформація", "камкординг", "кардшейрінг" – це пов'язане з необхідністю боротьби з порушеннями авторського права у мережі Інтернет [11];

6) зміни від 15.05.2018 р., унаслідок прийняття яких конкретизувалися положення про відтворення певних об'єктів авторського права у публічній і приватній площині [12].

Після такого навіть оглядового аналізу можемо зробити висновок, що по суті Закон України "Про авторське право і суміжні права" змінювався доволі епізодично й несистемно. Справді передові зміни були ухвалені лише у період після підписання Україною Угоди про асоціацію. Це дозволяє зробити висновок, що з часів ухвалення Закону аж до часу, починаючи з 2014 року, авторське право як інститут не діставало належної уваги з боку законодавця у частині регулювання, відтак і саме законодавство розвивалося дуже нестабільно й несистемно.

До інших законів, які складають систему законодавства про охорону ІВ, відносять також Закон України "Про охорону прав на промислові зразки" від 15.12.1993 р. [13] (ухвалений також на етапі становлення новітньої Української державності), Закон України "Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем" від 05.11.1997 р. [14], Закон України "Про охорону прав на сорти рослин" від 21.04.1993 р. [15] (інтегральні мікросхеми, сорти рослин належать до так званих нетрадиційних об'єктів

права ІВ). Однак такі нетрадиційні об'єкти, як комерційна таємниця та ноу-хау досі не мають окремих нормативно-правових актів, які би регулювали засади їхньої правової охорони (лише комерційна таємниця охороняється ст. 507 ЦК України).

Розглянемо до прикладу останній згаданий Закон – він також був ухвалений на зорі вітчизняної державності і зазнавав певних редакцій. Після редакції 2002 р. текст зазнавав таких редагувань:

1) зміни від 02.11.2006 р. – були закріплені такі поняття, як "підтримувач сорту", "посадковий сорт", визначене коло суб'єктів права ІВ на сорти рослин тощо [16];

2) зміни від 07.10.2010 р. не торкнулися засад правової охорони сортів рослин, а були пов'язані з узгодженням термінології з іншими законами України[17];

3) зміни від 16.10.2012 р. визначили повноваження центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі, а також повноваження центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони прав на сорти рослин[18];

4) зміни від 08.12.2015 р. стали першими, які були спрямовані на приведення норм Закону у відповідність до європейських стандартів: закріплені поняття "батьківські компоненти", "ботанічний таксон", "власник майнового права інтелектуальної власності на поширення сорту"; визначені повноваження Кабінету Міністрів України у сфері охорони прав на сорти, удосконалене регулювання прав автора сорту, роботодавця тощо [19];

5) зміни від 06.09.2018 р. були пов'язані з удосконаленням митного режиму провезення сортів, призначених для проведення експертизи, через державний кордон і митницю [20].

Як бачимо, цей Закон був редагований дещо якісніше за Закон України "Про авторське право" від 23.12.1993 р., який був проаналізований вище.

Висновки. Наведені вище тези дозволяють стверджувати, що законодавство у сфері ІВ не вдосконалювалося надто продуктивно, особливо з огляду на місце об'єктів ІВ у соціально-економічному розвитку. Так, Закон України "Про охорону прав на сорти рослин" від 21.04.1993 р. на тлі інших мав доволі якісні й суттєві редакції, але в той же час, прогалини у розвитку законодавства про охорону об'єктів ІВ ще й досі лишаються – вони полягають у недосконалості норм чинних відповідних законів та відсталості їх від викликів часу, а також відсутності спеціалізованих нормативно-правових актів, які б встановлювали засади охорони деяких так званих нетрадиційних об'єктів ІВ. Саме ці завдання й мають бути на порядку денному у частині розвитку означеної галузі законодавства.

Література:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014. – Редакція від 30.11.2015 // Офіційний вісник України. 2014. № 75. Том 1. с. 83.; 2125.
2. Довгань Г. В. (2008) *Становлення та розвиток законодавства України про інтелектуальну власність (історико-правовий аспект): дис.к.ю.н.; спец.:/* Г. В. Довгань. Л., (2008) – *Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень*, 222.
3. Світличний О. П. (2016) *Право інтелектуальної власності*. Київ, НУБіП України, 355с.

4. Головкова О.М. (2008) *Генезис правової охорони інтелектуальної власності* // Форум права № 1, 92-98.
5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003. – Редакція від 02.08.2018 // Офіційний вісник України. 2003. № 11. 7; 461.
6. Закон України "Про авторське право і суміжні права" від 23.12.1993. – Редакція від 22.07.2018 р. // Відомості Верховної Ради України. 1994. № 13. 64.
7. Томаров І. *Шлях юриста починається з того моменту, коли він бере на себе відповідальність за свої дії*/ інтерв'ю для AlumniLawKNU. URL: <https://alumni.law.knu.ua/interviu/183-ilarion-tomarov-shliakh-iurysta-pochynaietsia-z-toho-momentu-koly-vin-bere-na-sebe-vidpovidalnist-za-svoi-dii>
8. Закон України "Про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з прийняттям Закону України "Про кінематографію" від 16.07.1999 // Офіційний вісник України. 1999. № 32. с. 44;1656.
9. Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо правової охорони інтелектуальної власності" від 22.05.2003 // Офіційний вісник України. 2003. № 25. с. 63.;1173.
10. Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про авторське право і суміжні права" щодо використання об'єктів авторського права в пародіях, попури та карикатурах" від 05.10.2016 // Офіційний вісник України. 2016. № 86. с. 16;2812.
11. Закон України "Про державну підтримку кінематографії в Україні" від 23.03.2017 // Офіційний вісник України. 2017. № 36. с. 19.;1121.
12. Закон України "Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав" від 15.05.2018 // Офіційний вісник України. 2018. № 59.с. 11.; 2030.

13. Закон України "Про охорону прав на промислові зразки" від 15.12.1993.–Редакція від 05.12.2012 // Відомості Верховної Ради України. 1994. № 7. с. 34.
14. Закон України "Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем" від 05.11.1997. – Редакція від 05.12.2012// Відомості Верховної Ради України. 1998 р. № 8.с. 28.
15. Закон України "Про охорону прав на сорти рослин" від 21.04.1993. – Редакція від 04.10.2018 // Відомості Верховної Ради України. 1993. № 21. с. 218.
16. Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про охорону прав на сорти рослин" від 02.11.2006 // Офіційний вісник України. 2006. № 47. с. 11.;с. 3112.
17. Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення їх у відповідність із Конституцією України" від 07.10.2010. – Втрата чинності від 02.03.2014 // Офіційний вісник України. 2010. № 79. с. 28;с. 2793.
18. Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Міністерства аграрної політики та продовольства України, Міністерства соціальної політики України, інших центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується через відповідних міністрів" від 16.10.2012. – Редакція від 20.09.2018// Відомості Верховної Ради. 2014. № 6-7 с.80.
19. Закон України "Про внесення змін до деяких законів України щодо приведення законодавства України у сфері насінництва та розсадництва у відповідність з європейськими та міжнародними нормами і стандартами" від 08.12.2015 // Відомості Верховної Ради України. 2016. № 4 с.39.

20. Закон України "Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законів України щодо запровадження механізму "єдиного вікна" та оптимізації здійснення контрольних процедур при переміщенні товарів через митний кордон України" від 06.09.2018 // Офіційний вісник України. 2018. № 78.

References:

1. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i y ikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony vid 27.06.2014. – Redaktsiia vid 30.11.2015 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 2014. № 75. Tom 1. s. 83.; s. 2125.
2. Dovhan H. V. Stanovlennia ta rozvytok zakonodavstva Ukrainy pro intelektualnu vlasnist (istoryko-pravovyi aspekt): dys... k.iu.n.; spets.: 12.00.01 – teoriia ta istoriia derzhavy i prava; istoriia politychnykh i pravovykh vchen / H. V. Dovhan. L., 2008. 222 s.
3. Svitlychnyi O. P. Pravo intelektualnoi vlasnosti: Pidruchnyk. – Vyd. 2, zmin. i dop. / O. P. Svitlychnyi. K.: NUBiPUkrainy, 2016. 355 s.
4. Holovkova O. M. Henezys pravovoio khorony intelektualnoi vlasnosti // Forum prava. 2008. № 1. S.92-98.
5. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003. – Redaktsiia vid 02.08.2018 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 2003. № 11. s. 7. s. 461.
6. Zakon Ukrainy "Pro avtorske pravo i sumizhni prava" vid 23.12.1993. – Redaktsiia vid 22.07.2018 r. // Vidomosti Verkhovnoi . 1994. № 13. s. 64.
7. Tomarov I. Shliakhy urysta pochynaietsia z toho momentu, koly vin bere na sebe vidpovidalnist za svoi dii / I. Tomarov, interviu dlia Alumni Law KNU. URL: <https://alumni.law.knu.ua/interviu/183-ilarion-tomarov-shliakh-iurysta-pochynaietsia-z-toho-momentu-koly-vin-bere-na-sebe-vidpovidalnist-za-svoi-dii>

8. Закон України "Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy u zviazku z pryiniattiam Zakonu Ukrainy "Pro kinematohrafiuu" vid 16.07.1999 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 1999. № 32. s. 44; s. 1656.
9. Закон України "Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo pravovoi okhorony intelektualnoi vlasnosti" vid 22.05.2003 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 2003. № 25. s. 63.; 1173.
10. Закон України "Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy "Pro avtorske pravo i sumizhni prava" shchodovykorystannia obektiv avtorskoho prava v parodiakh, popuri ta karykaturakh" vid 05.10.2016 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 2016. № 86. s. 16; s. 2812.
11. Закон України "Pro derzhavnu pidtrymku kinematohrafii v Ukraini" vid 23.03.2017 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 2017. № 36. s. 19.; s. 1121.
12. Закон України "Pro efektyvne upravlinnia mainovymy pravamy pravovlasnykiv u sferi avtorskoho prava i (abo) sumizhnykhprav" vid 15.05.2018 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 2018. № 59. s. 11.; s. 2030.
13. Закон України "Pro okhoronu prav na promyslovi zrazky" vid 15.12.1993. – Redaktsiia vid 05.12.2012 // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1994. № 7. s. 34.
14. Закон України "Pro okhoronu prav na topohrafii intehralnykh mikroskhem" vid 05.11.1997. – Redaktsiia vid 05.12.2012 // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1998 r. № 8. s. 28.
15. Закон України "Pro okhoronu prav na sorty roslyn" vid 21.04.1993. – Redaktsiia vid 04.10.2018 // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1993. № 21. s. 218.
16. Закон України "Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy "Pro okhoronu prav na sorty roslyn" vid 02.11.2006 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 2006. № 47. s. 11.; s. 3112.
17. Закон України "Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo pryvedennia yikh u vidpovidnist iz Konstytutsiieiu

Ukrainy" vid 07.10.2010. – Vtrata chynnosti vid 02.03.2014 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 2010. № 79. s. 28; s. 2793.

18. Zakon Ukrainy "Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo diialnosti Ministerstva ahrarynoi polityky ta prodovolstva Ukrainy, Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy, inshykh tsentralnykh orhaniv vykonavchoi vlady, diialnist yakykh spriamovuietsia ta koordynuietsia cherez vidpovidnykh ministriv" vid 16.10.2012. – Redaktsiia vid 20.09.2018 // Vidomosti Verkhovnoi Rady. 2014. № 6-7 s.80.
19. Zakon Ukrainy "Pro vnesennia zmin dodeiakykh zakoniv Ukrainy shchodo pryvedennia zakonodavstva Ukrainy u sferi nasinnytstva ta rozsadnytstva u vidpovidnist z yevropeiskymy ta mizhnarodnymy normamy i standartamy" vid 08.12.2015 // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2016. № 4 s. 39.
20. Zakon Ukrainy "Pro vnesennia zmin do Mytnoho kodeksu Ukrainy ta deiakykh inshykh zakoniv Ukrainy shchodo zaprovadzhennia mekhanizmu "iedynoho vikna" ta optymizatsii zdiisnennia kontrolnykh protsedur pry peremishchenni tovariv cherez mytnyi kordon Ukrainy" vid 06.09.2018 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 2018. № 78.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. ПИТАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ НАУК

АНАЛІЗ СУТНОСТІ І ОЦІНКА МІЖНАРОДНИХ ФІНАНСОВИХ ЦЕНТРІВ	6
--	----------

Крістіна Лашкай, магістр

РОЗДІЛ II. ПИТАННЯ ІСТОРИЧНИХ НАУК

РОСІЙСЬКО-ПОЛЬСЬКЕ ВІЙСЬКОВЕ ПРОТИСТОЯННЯ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ В КІНЦІ ХVIII СТОЛІТТЯ	17
---	-----------

Павло Хоменко, аспірант

РОЗДІЛ III. ПИТАННЯ МЕДИЧНИХ НАУК

ОЦІНКА КЛІНІЧНОГО СТАНУ, КОГНІТИВНОЇ ФУНКЦІЇ ТА КОМПЛАЄНТНОСТІ ДО БАЗИСНОЇ ТЕРАПІЇ У ХВОРИХ НА ХОЗЛ ІЗ СУПУТНЬОЮ ІХС	30
---	-----------

Олена Колеснікова, кандидат медичних наук

РОЗДІЛ IV. ПИТАННЯ ПРАВОВИХ НАУК

ПРОБЛЕМА ДЕФІЦИТУ ДЕМОКРАТІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ	49
---	-----------

*Кізілова Катерина,
Чечкіна Катерина*

**СТАНОВЛЕННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН ЗАКОНОДАВСТВА
УКРАЇНИ ПРО ОХОРОНУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ**

65

аспірант, Кульчицький Віктор

журнал «Науковий огляд»
Journal «Scientific review»

Підписано до друку 20.11.2022
Формат 60x84/16.Гарн. Times New Roman.
Папір офсетний. Друк різнографія.
Тираж 300пр.

© Центр міжнародного наукового співробітництва «ТК Меганом»
Свідоцтво ДР №325712
02192, м. Київ, вул. Юності 9/144.
т/ф. +380677371561
e-mail: nauogl@gmail.com